

Ниитилел-политиктиг солун

ШЫБН

1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 29 (16487)

2002 чылдың
МАРТ 12,
вторник

Ат салган
шагы 19.30

Садар өртээ
3 рубль.

2002 чылдың март 17-де эртер Тыва Республиканың Чазак Даргазының соңгулдаларының талазы-биле бүрүткеткен кандидаттарның соңгулда фондуларынга кирген болгаш оон чарыгдан акша-хөреңгиниң түнүнүң дугайында МЕДЭЭ

(Россия Федерациязының ажаалга банкызының медээзинге үндезилээн). 2002 чылдың март 7-де байдал-биле алырга:

1. **ВУСАТЫЙ Виктор Васильевич** – киргени 340000, чарыгдан 280518,35, артканы 59481,65 рубль.
 2. **ДАРЖА Вячеслав Кууларович** – киргени 238200,01, чарыгдан 210947,06, артканы 27252,95 рубль.
 3. **КАШИН Александр Юрьевич** – киргени 233310, чарыгдан 112052,74, артканы 121257,26 рубль.
 4. **КАРА-ООЛ Шолбан Валерьевич** – киргени 721000,01, чарыгдан 610287,14, артканы 110712,87 рубль.
 5. **ООРЖАК Шериг-оол Дизижинович** – киргени 1610400, чарыгдан 961246,67, артканы 649153,33 рубль.
 6. **ОНДАР Николай Алдын-оолович** – киргени 641000,01, чарыгдан 617294,60, артканы 23705,41 рубль.
 7. **ПИВОВАРОВ Станислав Николаевич** – киргени 81100, чарыгдан 70000, артканы 11100 рубль.
 8. **ШЫБРАП Биче-оол Сундуевич** – киргени 31400, чарыгдан 26692, артканы 4808 рубль.
- ШУПУТУ: киргени 3896410,03, чарыгдан 2889038,56, артканы 1007371,47 рубль.**
- Бо медээге ТР-ниң Төп соңгулда комиссиязының даргазы Ш.Ч. Монгуш ат салган.

ТР-ниң Прокуратуразында

КЕЗЕМЧЕ ХЕРЕКТЕРИН ОТТУРГАН

Тыва Республиканың Прокуратуразының парлалга албанының дыңнатканы болза:

2001 чылдың октябрь 10-да Тываның чангыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутатының катап соңгулдаларынга соңгулда кампаниязының чамдык киржикчилери боттарынга шын эвес шилилгени кылганнар. ТР-ниң Прокуратуразы соңгулда хоой-

лужудулгазын хажыткан барымдаалар талазы-биле чеди кеземче херектерин оттурган. Оларның дөртүңгө истелгени дооскан кеземче херектерин судтарже чоруткан. Дараазында херектер талазы-биле кеземче херектерин оттурган.

РФ-тиң Кеземче кодекизиниң 142 чүүлүн езугаар Барың-Хемчик болгаш Чеди-Хөл кожууннарга соңгулда документилерин мегелеп өскерткени дээш;

РФ-тиң КК-ниң 141 чүүлүнүң 1 кезеэн езугаар Чеди-Хөл кожуунга хамаатыларның соңгуур эргелерин боттандырырынга шаптыктааны дээш;

РФ-тиң КК-ниң 141 чүүлүнүң 2 кезеэниң «а», «б», «в» пунктлары езугаар Чеди-Хөл кожуунга үш херэежен соңгуктуга хамаарышкан кеземче херээн келдерел езугаар соксаткан.

ЧАСКЫ ТЫНЫШ

Республиканың көдээ ажил-агыйларынга 74 агроном, 80 хире ин. енер херек болуп турар. Бөгүңгү байдал-биле алырга, 25 кижиге агроном, 40 кижиге инженер албан-хүлээлгени күүседип турар.

2002 чылдың часкы чаштырылгасынга ам-даа 2925 тонна үрезин немей хереглеттинип турар. 764 тонна дизель ажилдадыр чүүл, 130 тонна бензин болгаш 36 тонна кывар-чаар материалдар бо чылдың чымыштыг күш-ажылчы чазынга негетинер. Часкы тарылгага үндүрер санчургайларны Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызы белеткеп тургускан.

Эрткен чылын 22,8 муң тонна тараа дүжүдүн республика ажаап алган. Картофель, ногаа аймаан өстүреринге чурттакчылар улам ижигип олар.

Өй-шаанда ажаап алдынган дүжүттүн ачызы-биле тараажылар 3850 тонна үрезинни курлавырлап алган. Бо чылдың тараа тарыыр шөлдөрниң 16,7 муң гектары өзүмнөр өстүреринге белеткеттинген. Суг ажил-агый организацияларының киржилгези-биле 14 муң гектар сугаттыг шөл тарылга чорударынга белең.

Эрткен неделяның кол болушкуну – делегейниң Херэеженнер хунун таварыштыр РФ-тиң Президентизи В. Путин, Федералдыг Хуралдың Федерация чөвүлели болгаш Күрүне Думазы чурттуң бүгү херэежен чонунга байыр чедирип, оларга эң-не эки чүүлдерни күзээң.

◆ РФ-тиң Хамааты камгалал, онза байдалдар болгаш бойдус халаптарының уржуктарың чайладыр яамызының тургусканы Бинго-шоу мөөрейге Кызыл хоорайдан (кожуунда бооп магат) бир хамааты жигули 2106 маркалыг автомашинаны ойнап алган.

◆ Краснодар крайга узун хуусааларда шииттиргеш, аргыжылга үезинде дескен 7 кижини доозазын туткан. Олар болза 25 чылдарда болгаш бүгү назынында шииттирген кижилер. Оларны үдөп чораан таңныылдар-биле баш удур дугуржулга кылгаш, дескен хире каразыышкын бар, истелге чоруп турар.

◆ Март 10-дан эгелээш, «Буштун буттары» — индюк дагаа эддин Россияга садарын хораан. Ол эът стандартка дүүшпес, аарыг бары илерээн. Бо

айтырыгны шиитпирлээри-биле АКШ-тан чогуур черлерниң төлээлери Москвада келген. Бир эвес эътти моон соңгаар садарын хоруур болза, АКШ ай сында-ла 50.000 доллар каражага таваржыр.

◆ Грузияның Панкис кызазында чыылган террористерни узуткаар грузин шеригни белеткээри-биле АКШ-тың шериг специалистери чедип келген.

◆ Кара далайда Россияның девискээр сугларынга үнелиг балыктар тудуп, хажыдыышкын кылган Турцияның суднозун туткан. Кызыгааржыларның сагындырыын тоовайн баарга, ону узуткаары-биле боолаарга, судно доктаар ужурга таварышкан.

◆ Санкт-Петербуртта делегейниң балет уран чүүлүнүң фестивалы ажилтынган. Фестиваль 9 хонук үргүлчүлээр.

◆ Нижний Новгородка чаңчыл езугаар чыл бүрүде эрттирер кастар тулчушкуну эрткен. Аңаа Россияның бүгү девискээрлеринден күзөлдиглер киришкен.

(АГЕНТИПЕЛДЕР МЕДЭЭЛЕРИНДЕН).

ЭКИ ЭГЕЛЭЭШКИН МАШИНА-ТЕХНИКА — АНЫЯКТАРДА

Шаг-үе чеже-даа берге болза, көдээ черде чурттап-амыдырап чоруур улус амыдыралын черле хире-шаа-биле салбас дээрзи билдингир-ле болгай. Кижиге бүрүзү бодунуң шыдал-быразы-биле амыдыраар апарган. А чамдык кижилер бодунуң эрес-шудургузу-биле мал-маганын өстүрүп, бай-шыдалдыг бооп, а чамдыктары хуу сайгарлыкчылар бооп-даа чоруурлар-дыр. Ол дээрже үениң байдалы-биле кижилерниң амыдыралга чүткүлү, кызымак чоруу деп бодаар мен. Көдээ чон дээрже шаанда колхоз, совхозунуң хүн бүрү амыдыралын боттандырып, хоюн кадарып, инээн саап, таразын тарып, күрүнезинге болгаш чонунга ачы-буянын көргүзүп чораан кижилер-дир.

Амгы үеде кандыг-дыр чээ? Чер-черлерде ажил-агыйлар сандараан. Чүгле бюджет организацияларындан аңгыда, акша-шалың ап ажилдап турар кижилер чок болганы-биле ажил кылып шыдаптар кижилерниң база аныяк-өскөнниң ажилдаар ажылы чок. Ындыг болганындан ийи-чаңгыс кижилерниң хуу малын оорлаар, арагалаар, корум-чурум үрээр чоруктарын үнүп турар дөзү база ында эвеспе?

Сөөлгү үеде харын даргаларывыс көдээге көрнүп эгелээрге, бо кижиниң сеткилинге өөрүнчүг-даа апаар чорду.

Чеже-даа шаг-үе берге бол, анаа торулбайн, тура-соруктуг, байлак арга-дуржулгалыг, эртебилегилги кижилер көдээ амыдыралды катап тургузарының чаа арга-хевирин дилеп, ону херек кырында боттандырып турар апарганынга кижиге өөрүвес аргажок. Шак ыңдыг эки эгелээшкенин Чөөн-Хемчик кожуунуң Шеми сумузунуң девискээринде Борис Серен-оолович Монгушка удурткан идепкейлиг аныяктар эгелээн. Олар эргиде «Большевик» совхозтун адын эдилээн көдээ ажил-агый угланьышкының кооперативтиң таван тургузуп алганнар.

Кооперативтиң кол өзээ дөрт аңгы арат ажил-агыйлыг кижилерден тургустунган. 52 кижиге киржикчилиг чон хуралының

мурнундан 18 кижиге ол дораан кооператив кежигүнүңгө кирип, өңүлөрин салганнар. Ам кооперативтиң ниити хөреңгинде 43 шээр мал, 3 бода мал, 1 МТЗ маркалыг трактор, 1 ГАЗ-53 маркалыг автомашина болгаш өске-даа кожуг машиналары бар.

Кооператив кежигүннери амдан эгелээш Чадаананың ыяш ажил-агый чери-биле дуржулга езугаар тайгада тудуг ыяжы белеткеп ажилдай бергеннер. Чоокку үеде пилорама болгаш чазаныр цехти, пекарняны аждаарын планнап турар. Ында эң-не идепкейлиг чоруун көргүзүп ажилдап турар аныяктарга: тудуг ыяжын удуртуп турар Алексей Монгушту, Шолбан Ховалыгны, Валерий Сааяны, Роман Монгушту база Орлан Монгушту хамаарыштырып болур.

Четпес чүе чүл дээрже, бо оолдарның база өске-даа кежигүннерниң эргиде «Большевик» совхозундан алза чогуур турганы чер үлүү азы пай дугайында херечилелдери шуут чок.

База ол ышкаш кожуунуң чер комитетиниң даргазы сумунуң девискээринде ажил-латтынмайн турар сугаттыг тараа болгаш сизген шөлдөриниң картазын шыйып тургузуп бээри арткан. Мындыг үрмек чүүлдер дээш чамдык документилеривис даңзы-бүрүткел эртпейн турары кончуг комуданчыг. Бо бүгү документилер четчелеттинип бүрүткеттине бээрге, Тыва Республиканың Көдээ ажил-агый яамызының сайыды болгаш кожуунуң чагырга даргалары улуг деткимчени бээрин аазаннар.

«Часкы хүн чылды чөмгөрер» деп улустуң мерген сөзү бар болгай, часка чедир ам санныг хонуктар арткан. Ынчангаш эртежики биске улуг дузадан кадыг, бо эгелээшкенивисти деткип, ажилывысты шуудатчып, азаан аксы-сөзүңгө ээ болур боор дээрзинге улуг даргалары-выска идегеп бүзүрөп артылыс.

Владимир ОНДАР.

Шеми суур.

Спортчу медээлер

Февральдың 21-25 хүннеринде Бийск хоорайга кик-боксингиге Сибирь чемпионаты болуп эрткен. Аңаа Тываның адын камгалал, Өвүр, Эрзин кожууннардан база Кызыл, Ак-Довурак хоорайлардан 6 спортчу киришкеш, эеп чанып келгеннер.

Боттарының деңзиперинге Өвүрнүн, кик-боксчулары Чингис Салчак, Батый Хертек ийги, Эрзинден Артыш Дондук, Александр Монгуш, Алибек Монгуш олар үшкү черлерге үңгеш, Россия чемпионатынга киржир эргени чаалап алганнар.

Ылангыя бокска ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат, ТР-ниң күш-культуразының болгаш спортунуң тергини, хоочун боксер Май-оол Аваевич Монгуштуң Эрзин кожуундан экелген спортчулары эки түңнелдерни көргүскени башкының база катап чедишкени болганын демдеглевес аргажок.

Бо хүннерде Барнаул хоорайда элээди оолдар аразынга Россия чемпионатынга киржир эрге дээш кик-боксинг маргылдаазында республика чемпионнары: Болат Хапылак (Кызыл), Айдыс Салчак (Өвүр), Солаңгы Саая (Мөңгүн-Тайга), Айдыс Өндүр (Кызыл) олар киржип турарлар.

Айрада МОНГУШ.

ЧОННУНУН УНУ

ЕЗУЛАЛЧЕ ЧАЛАВЫТСА...

Халагжырап, доктаап турбас буурул үе!
Карак чивеш аразында хая көр даан:
Азия чүрээ солангылыг бүгү Тыва
Ажык-чарлыг сонгулдаже челзип олур.

Шилиишкинниг берге өйде кандыг ийик:
Чирик дуглаар күзелдиглер көвүк

шүүреп,
Ол-бо чүве четпес-тир деп "кузум" кудуп,
Ону-мону кылыр мен деп аазап-ла тур.

Эрге-дужаал, ямбы дээнде дарга-бошка
Эдер сөзүн сула салыр, черле ыңдыг.
Кандыг кижээ салым-чолун бүзүрээрин
Хамааты чон боду билир, боду шилиир.

Төре херээн тыва черге улай-улай
Төрөпчилеп бодарадып чүткүп келген
Хемчик оглу алызындан салымныг бооп,
Хере базып, чоргаар девип, шүглүп
келчик.

Эрткен өйнү деңзигүүрлеп
хумагалаар —
Эгүүр шагдан угадыгны магадылаан
Келир өйже, даарта хүнче көрүүшкүннер
Кедилги-дир, бадьтгалдыг базымныг-дыр.

Чоннуң часпас шилиринге үнүм кадып,
Бодум хуумда Ооржак дээш бадьлаар
мен.

Өөрүнчүг езулалче чалавытса,
Өргүүделим өрү тудуп, номчуп бээр мен.

Виктор САТ.

Чадаана хоорай.

Шиирпирлиг шилиишкин

Дөрт-беш хонгаш, тыва чоннуң амьдыралында кончуг чугула, шиирпирлиг шилиишкин кылыр үе келди. Кымы Чазак Даргазынга сонгуп алырывыстан төрөөн Тывавыстың моон сонгааргы салым-чолу хамааржыр. Шериг-оол Дизижикивичини оң удурланыкчылары чүү деп-даа нүгүлдөп, адын баксырадыр дээш мегелеп, бактап турар. А херек кырында ол кижилер боттары езулуг-ла тыва чонну шынары багай арагалар-биле «суггарып», оң дузазы-биле чондан чулуп алган «хирлиг акшалары»-биле байып-байып алгаш, ам кээп Тываны Ооржак хоозурадып каан деп турар. Ажыг арагалары-биле ол кижилер боттары харын Тываны, оң чонун хоозурадып чоруур эвес ыйнаан?

Шак мындыг кижилер эрге-чагыргаже чүткүп, соң даарта Тываны саглайтыр сайзырадыптар бис деп алгыржып турары

шуут чованчыг. Чүзү-биле? Оларның программасында «экижидер» дээн сөске «канчаар?» деп айтырыгга хары бердинмейн турар. Хоозун, каас сестер деп чүве илден.

Аңаа көөрдө Ш.Ооржактың программасында шуптузун тодазы-биле айтып каан. Ол кылган ажылын чылдың-на Чазак отчедун таварыштыр чонга илеткеп берип турар.

Кордакчыларның колдуу-ла ажыг арага-биле саарлып, оон байып чоруур, бодунуң карманындан өске бодаар-сактыр чүвези чок кижилер. Оларның холунга республика кире берзе, шуут халап болур. Ынчангаш арга-дуржулгалыг, чоннуң эки билири, ажылдап шыдаар, идегелдиг даргавыс Шериг-оол Дизижикивичини сонгуп алыр болзувусса, частырыг черле болбас. Шын шилилгени кылылыңар!

Деткиринче кыйгырдывыс

ТАР үезинде кожуун, суму даргаларын тергиилекчилер деп адап турган. Ам болза кожуун, суму «лидери» дээни ол. А Тываның лидери—Шериг-оол Ооржак. Амгы үеде оон өске тергиилекчи чок. Чажырбас бис, улуг ССРЭ, СЭКП дүжерже, бүгү чурттуң экономиказы ханну кризисче дүлнү берген. Оон уштунар дээш Ельцин-даа, ам Путин-даа күжениишкинниг ажылдап тур. Ол бүгү бергелерни эртер дээш бистиң Президентивис база бүгү аргазын тып, кызып ажылдап турар.

Тываның экономиказы база моожураашкына таваржып, үлетпүр, тудуг турупкан, көдээ ажыл-агый сандарап, корум-чурум баксыраан, оор-сук көвүдээн. Шак мындыг байдал чангыс Тывада эвес, кризистен Россия-биле деңге уштунар апаар. Бистер, тыва чогаалчылар, бөгүн Ш.Д. Ооржактан өске ыңдыг ырак көрүштүг, улуг дуржулгалыг тергиилекчи чок деп санап тур бис.

Тываның улустуң чогаалчылары:
К-Э.Күдажы, М.Кенин-Лопсан, Е.Танова, Ч.Куулар.

Чагаалардан одуруглар

Бо сонгулда кампаниязының үезинде Ш.Д.Ооржакты деткээн чагаалар редакцияга хөйү-биле келген. Ынчалза-даа оларны Төп сонгулда комиссиязының негелдези-биле солунга парлаваан. Ынчангаш ол чагаалардан одуругларны көрдүнгөн чурум езугаар бөгүнгү солунда чөпшээрер берген арнында парлап үндүргөн. Чоннуң үнү—чоннуң үнү болгай, ону боогдап болбас.

Шыдажып эрткен

Ш.Д.Ооржактың бо ажылдап келген үелери кончуг берге болган. Хамык чүве буураан, улус ай-айы-биле акша албастап, Москвадан акша-төгерик кел-бейн турган. Мындыг кончуг берге үелерни Шериг-оол Дизижикивич шыдажып эрттирген. Оң Тываның хөгжүлдэзи дээш канчаар уйгу-дыш чок ажылдап турарын билир бис. Моон мурнунда программасында дыка хөй чүүлдер кылдырган. Тудуглар, оруктар, көвүрүглер туттунуп, биче ГЭС-тер безин ажылдап эгелээн. Мал бажы база өзүп турар.

Марта КУУЛАР.

Өвүрнүң Саглы суур.

Хоп-меге-биле улус төөрөпезин

Сонгулда бүдүүзүнде бистиң Президентивис дугайында янзы-бүрү хоп-меге тарадып, ону бактап, куду көрүп турарына шыдашпайн, бо чагааны бижидим. Тываны Ооржак хоозураткан деп турарына шуут удур мен. Чурттуң экономиказы чүгээртеп келирге, бистиң республикавыста байдал база экижил турарын көрүп тур бис. Колхоз-совхозтарны Ооржак дүжүргөн деп турары көк меге. Бүгү Россияга ыңдыг болган айтырыгы аңаа чарбыырга кайын болур.

Намажаан КУУЛАР,
пенсионер.

Чоннуң амьдыралын билир

Мен бодум хуумда Ш.Д. Ооржакты сонгуур мен. Бо он ажыг чылдарда Тываны багай эвес удуртуп келген, чонунуң амьдырал-чуртталгазы-биле таныш, оң амьдыралын экижидеринге бүгү-ле аргаларны ажыглап билир.

Болушка МОНГУШ,
күш-ажылдың хоочуну.

Эчизинге чедирзин

Ооржак даргавыс канчаар-даа аажок улуг ажылдарны кылып, рыноктуң берге эге чадазындан эгелээш, ажыл-агыйны шуудадып келген. Ооң эгелеп каан ажылдары дыка көвей, улуг сорулгалыг программалары бар болгай, ону эчизинге чедирип ажылдаар болза, чүгле биске эвес, бистиң ажы-төлүвүске база эки болур.

Раиса ДОРЖУ.

Чөөн-Хемчиктин Хайыракан.

Үш ужуражылга

1985 чылда Свердловск аэропортуна бир-ле тыва дарга менче көрүп, чылы-биле хүлүмзүрүп каан. Сөөлүнде билгеним ол Шериг-оол дарга болган. Бөдүүн тыва оолду ынчаар чок көрүп турарын бодаарга, өске-даа чонну хүндүлөп билир кижидир деп бодап каан мен. 90 чылдар эгезинде Кызылдың теннис залына ойнап турган бис. Ол үеде Тываның Президентизи даштыкы аалчылар-биле кирип келди. Ойнап турган бис-биле хол тутчуп мендилешкеш, улаштыр бильярд залы чорупту. Бис-даа хөй-агт көдүрлүп, оюнувус хөглүү дендей берди. Үшкү таварылга орукка чадаглай бергенивисте болган. Ийи УАЗ халып келген, мурнунда машинада Шериг-оол Дизижикивич олур. Бисче хүлүмзүрээш, соонда машинаже айттып кагды. Машина дозар хире эвес, сүрээдей берген мен, ол боду-ла турупту. Ынчан Чааты хемниң көвүрүүн кылып доозупкан чүве. Бөдүүн чонну дыннап чоруурга, Шериг-оол Дизижикивич дугайында чүгле экини чугаалаар боор чорду.

Алексей КУУЛАР.

Шагаан-Арыг хоорай.

Демисел'шыңгы

Бо хүннерде агитация-суртаал кидин-түлүк. Кордакчылар

колдуу Ш.Ооржакты бактааш туруптулар. Сактырга, ол улус бо берге үеде удуртуп турган болза, Тыва бедик сайзыралдыг, төптен акша диленмес апарган турар-даа дег. Шүтүмчүлээри белең. Бо чылдарда Президентиниң кылып келген ажылдары эвээш эвес дээрзин сонгукчулар кымдан дора эвес билип турар. Четпестер турбайн канчаар. Тывада арагалаашкын шуут дендеп тур. Шүтүмчүлөкчилерге бо база хамаарылгалыг болгу дег. Хоран спиртти Саян артындан тонна-тонназы-биле кирип сөөртүпшаан, ону ишкеш, чеже-чеже кижжи хораннанып, кадыын үрөп турарыл? Ооң-биле чогуу-на канчаар демисежиттерин огулуг чугаалапкан кордакчы чок. Чүгле Ооржак дарга чонун бодап, хыналдалыг, арыг спирт заводу тургузар дээрже, ол улус шупту «елуг арылар» дег ону үглөп тур. Ынчанмайн канчаар, бак арагаларга езулуг моондак туруптарга, олар хөй акшаларын чидирер апаар болгай.

Динов МОНГУШ.

Солгур суур.

Ыядыңчыг эвес-тир бе?

«Проектиниң автору Ховалыг Маадыр-оол» деп каан езулуг-ла «кара» номда экономиктиг дыл чогуу көрдүм. Бодум агроном-экономист кижжи мен. Ында шупту-ла багай, «кара» дээн, чаңгыс талалап каан. Черле ыңдыг бис, бир кижжи ажылдаарга, аңаа адааргап, ону балдырлаар. Боттары хөйде-ле чадап кааш, кызып ажылдап турган Ооржакты чөмөлээрге канчап болур. Бисте чүү хоозурааныл ынчаш? Бүгү Россияда-биле демей-ле-дир, харын-даа эки деп болур. Тываны соңу чүккө деңнеп каарга, 50-55 харлыында анык тургаш-ла пенсиялап, ону үе-шаанда ал турышкыжыл силер. Хоозураан кижжи Ховалыг ирги бе? Чүве-ле болза

Президент дээрже кайын болур, тус чер даргалары боттары ажылдазын. «Тыва даг-дүгү» комбинаты хоозураткан кижилерниң бирээзи Ховалыг Маадыр-оол-ла болгай. Ол үеде аңаа профком даргалап, цех начальниктөп турду. Бодунуң-на ажылын чурукка чыпшыр шаап кааш, ам кончуг кижжи болуп маңнаарга, ыядыңчыг эвес бе?

Маадыр КОМБУ.

Дөң-Терезин суур.

Кудулаваан

Тываның экономиказы кудулаар туржук, ам харын өрүлөп турар. Шериг-оол Дизижикивич чон-биле чугаалажып билир, оон шийтпирлеп турар айтырыглары көвей, чонунуң амьдырал денгелин болдунар-ла арга-биле турум байдалга тудуп келген.

Дарган-оол ЕНДАН.

Кызыл хоорай.

Морзук калчанын билинмес

Тоолзуг-чараш программа «чогааткан» А.Кашин дег кижилер бо сонгулдада база үнүп келди. Улус-чонну каас-коя сестер-биле «садып» алгаш, чинк арга-биле мэр апаргаш, чонче дүкпүрүкенин билир бис. «Тываны ийи чарар. Президент, Чазак Чадаанаже көшсүн, мен Кызылды Красноярскиге кадып алгаш, Тываның чөөн талазын чааскаан чагырар кижжи мен» дээш, тыва чонну бастып, чүнү чулчурбаан дээр. Чединмес, арагачы чамдык улусту чинк өртектиг чем, далган, прятник-биле садып алгаш, оларны массалы-биле арагаладып тургаш, эртип ап турган депутаттар-даа бар. Ам ону болдурбас херек.

Салчак САРЫГ-ООЛ.

Тээли.

Экономиканы билир

Бо кандидаттарның аразында экономист эртемниг кижжи чаңгыс Ооржак чорду. Чазак Даргазынга ажылдаар кижжи экономи-

каны билир болгаш шын сайгарып шыдаар, республиканың амьдыралын бүгү талаалыг билир, чоннуң эрге-ажыы дээш ажылдаар, бодундан болгаш ескелерден шыңгы, негелделиг, быжыг туруштуг, бөдүүн ажылчынны-даа, дээди чаданың дээргизин-даа деңге үнелеп, хүндүлөп билир, бурунгаар көрүштүг болур ужурулуг. Бо-ла бүгү мезү-шынар Ооржакта бар.

Успун КАРА-ООЛ.

Чаа-Хөл.

Келир үевис бодаалыңар

Россияда, делегейде-даа амьдырал амыр эвес. Ынчангаш мергежилдиг, арга-дуржулгалыг удуртукчу Ш.Ооржакты ам солуп, оскунар болзувусса, улуг чазыг болур деп бодаар мен.

В.Пидорева.

Туран.

Ам-даа ажылдап болур

Янзы-бүрү черлерже даргаларны, депутаттарны сонгуп каарга-даа, оон олчаан көзүл-бейн баар. Чүгле дүшкүрүлүг сонгулда кампанияларының үезинде оларны шала-була көөр бис. А бистиң бөдүүн, биче сеткилдиг даргавыс Шериг-оол Дизижикивичини кыштың соогулда, чайның изинде кайда-даа чөдө берген турарын бо-ла көөр бис. Ол ам-даа четчир энергиялыг, кадык, шыырак, чонну удуртуп шыдаар.

Тамара МАРТАА.

Частырыг болбаан

Президент Ооржакты ийи удаа бедик бүзүрөл-биле сонгаанывыс частырыг болбаан. Үнүп келген аът чылы — оң чылы. Ажылдап билир даргавысты чон ам база сонгуп алырынга идегеп, аңаа чаа-чаа чедишикиннерни, быжыг кадыкшылыды, аас-кежики күзедим.

Базыр ХОВАЛЫГ.

Балгазын суур.

(Өртээн төлээн).

Тыва Республиканың Чазак Даргазының эрге-дужаалыңга кандидат Александр Юрьевич КАШИН

Тывада 315.000 кижиге бар. Оларның 230.000 кирези — тывалар. Оон алгаш көөрге, кымнар дээш, кымнарның эрге-ажыктары дээш ажилдаары билдингир ышкаш. Чүге ынчаар кылбайн турар мен, бистиң республиканың эрге-дужаал сүрген дарга-бошкаларыңга таарышпас болгу дег ындыг шынныг чорукту чүге чугаалап, сактырга, бөрү келгеш, чидиг даштери-биле хойну үзе-чазы тыртып кааптары дег, Тываның

хей националдыг бүгү чонунга хамаарыштыр төрөл-дөргүл тыртыжар чорукка удур чүге туржуп турар мен?

Чүге дизе ооң чонунга хамаарыштыр Тываны ынчаар аңгылаар чоруктуң хоралынын билер мен, чүге дизе политикага “аңгыланым алгаш, оон чагырып тур” дээн уткалыг ындыг методка удур мен.

Тыва берге байдалда дээрзин билеп турар мен. Ооң амыдыралчы ужуру-дузалыг бүгү-ле орган-

нары — көдээ ажил-агый, улут-тур, транспорт болгаш харылзаа, тудуг, өөредилге, чуртталга-коммунал ажил-агыйы, чылыг, энергия болгаш суг хандырылгасы барык турупкан.

Кажан ажилдаар чер чок, кажан кижиге бүрүзү бора бүдүн чурттап турар, кажан кемниг херек үүлгедиишкини — кемниг херек эвес, а амыдырап-чурттаарының аргазы болуп турар ындыг байдалдарда ол бүгү чаржынчыг чүүлдерни чон уттуп эскер-безин дээш, а ол ышкаш чүгле кырганнарның пенсиязы, уругларның болгаш ажил чоктарның пособиеси-биле аргастанып, дарга-бошкаларының талазындан бээр-бербес дузаны ээлчег манап четтирип, аңаа доктаамал амыраан шинчилиг кылдыр оларны чурттадып, кандыг-бир хөөреткен чедиишкиннер-биле чонну хей-аът кириер дээш эрге-чагырга бүгү-ле чүвени кылып турар-дыр. “Хырын тодугда — тамчыктыг!” — чогуу-на бо рим үзел-бодал Тываның дээди чагыргазында тергидеп турар-дыр. Харын-даа ол суртаалды нацияны илдеңи-биле мактаар, кандыг-бир онзагай талалыг дээр байдалды тайылбырлаары-биле

холбаштырып турар.

Ынчалзажок ол хоралыг оруктур, азы хоозун чедиишкиннерге ноорзаан кижиге-дир, эрте азы орай-даа бол, чарык деспичаныңга олуруптар дийин.

Тыва база ол ышкаш оон үнери берге ындыг тамыга таваржып болур. Ындыг байдалдан үнериниң аргазы кара чангыс канчаар-даа аажок улуг хем-чээлдиг ажилдарже чүткүлден болгаш боттанмас төлевилелдерден ойталаар үе келген, кижиге бүрүзү тодаргай ажилдаар черинге — мал кадарар, тараа өстүрер, чиг эт болбаазырадыр бичи бүдүрүлгелер ажыдар, садыг-саарылга хөгжүдөр, бажың-балгат болгаш коммунал четкилери септеп база тудар, чаш уругларны төрүп-божуп, оларны кижизидер үе келген-дир. А кол-ла чүве — инвестицияларга, Москвадан келген “даайга” болгаш федералдыг дузага идегээр чорукту болдур-бас херек.

Ажилдаар, ажилдаар база катап ажилдаар херек. Бисти долгандыр РФ-тиң өске-даа субъектилеринде ону улус шагдала биле берген. Бистер база билеп эгелзэн бис.

Тыва чон мугулай эвес, а мерген угаанныг болгай. Ынчалзажок бистиң ажилдаар дээн билишкенивис болгаш күзеливис чагырганың ямбылыг кезээниң ону ынчалдыр кылып билбези-биле карышкак болуп турар-дыр.

Ындыг болганда солчулга херек ышкажып. Ындыг болганда бистиң хей национал өг-бүлелистиң чаа баштыңы — сагыш човангыр адазы, угаангыр, сагынгыр, ынчалзажок негел-делиг, чүткүлдүг болгаш чаныш чок тывыкчы кижиге херек-тир.

Бир эвес ындыг шынарларның менде барын эскерип турар болзунарза, Тываны “садыптар” дээр дугайында үй-балай чугаа-соотче болгаш коргудуушкуннарже кичээнге салбайн, мени дээш бадылаар, бодунун холун азы будун, мага-бодунун чардынмас кандыг-даа кезээн кижиге амытан кажан-даа садып шыдавас болгай. А Тыва биле Россия — ол дээрге чангыс аай организм-дир. Тыва Россия чокта, а Россия Тыва чокта чурттап шыдавас.

Чүгле кады, бир демниг чорааш, тиилээр бис!

(Халас парлаан).

Тыва Республиканың Чазак Даргазының сонгулдалары бо чылдың март 17-де болур. Аңаа хамаарыштыр “Шын” солунунун номчукчуларының чагаалары редакцияга сөөлгү үеде хөйү-биле кээп турар. Оларның хөй нуруузунда Чазак Даргазының сонгулдаларының ужуру-дузанын, кандидаттарның иштиңден эң-не төлептиг кижини шилип сонгуп алырын, сонгукчу бүрүзү Конституцияда айыткан сонгуур (азы бадылаар) эргелерин бүрүн, чөптүг ажыглаарын эң чугулалап көрүп турарлар. Редакцияга келген чагааларның бирээзи күш-ажылдың хоочуну Кара-Сал Будук-оолдун чүүлүн болгаш чамдык авторларның чагааларының допчулалын мооң адаанда парладывыс.

Ханызы-биле медереп...

Конституция дээрге күрүнеңиң Үндезин Хоойлузу, ол оон ниитилел болгаш күрүне тургузуун, сонгулдалар системанын, эрге-чагырганың албан черлериниң ажил-чорудулгазын, удуртулгазын, хамаатыларның кол-кол эргелерин болгаш хүлээлгелерин бодунун күрүне-зиниң мурнунга харысалгазын тодаратып турар чугула документ болур.

2001 чылдың май 6-да бүгү чонун бадылаашкыны-биле хүлээп алган ТР-ниң Конституциясының 110 чүүлүн езугаар ТР-ниң Чазак Даргазынга 30 хардан өрү назылыг Россия Федерациясының хамаатызы сонгудуп болурун айыткан. Ынчангаш ТР-ниң Чазак Даргазының сонгулдаларын 2002 чылдың март 17-де эрттирерин ТР-ниң Дээди Хуралы доктааткан. Бистер, ТР-ниң сонгукчулары, политиктиг шынгыг шылгалданың бүдүүзүнде туруп турар бис.

Сонгулдалар дээрге сонгукчуларның политиктиг бышкан чоруунун болгаш мерген угаанының хыналдазы, шылгалдазы болур. Ол күрүне эрге-чагырганың болгаш тус чер бот-башкарылга органнарын сонгуурун, четчелээрин, чаартырын хандырып турар. Сонгуур эргелиг хамаатыларның сонгулдаларга киржилгези Россия Федерациясының сонгукчу бүрү-

зүнүн харысалгазының дорт илгерилээшкини болур болгаш чонун бүзүрелии база детким-чезин Чазактың чедип алырының хүлээп көрдүнген аргазы болур.

ТР-ниң Чазак Даргазының сонгулдалары болза политиктиг ужуру-дузалыг, тыва чонун моон сонгаар салым-чолунга эң чугула айтырыг болуп турарын кижиге бүрүзү эки билер. Ону хоойлудүрүмге дүүштүр бедик деңгелге эрттирери политиктиг ажилдакчылардан, партиялардан, сонгулдаларның организацыларыннан, күүсекчи эрге-чагырга органнарындан, массалыг информацияның чепсектеринден, бүгү сонгукчулардан хамааржыр. Изигленишкиннер, хууда эрге-ажыын хараар чоруктар бистерге моондактаар, ону болдурбас. Хоозун чугаа, харысалга чок куруу азаашкынарга алыспас, сарыылдыг, хоойлуга даянган, ээ-харысалгалыг, угаанга, ак сеткилдиң үндезилетинген шын шилилгени кылыр негеттиниң турар. Чүге дээрге бо сонгулда бистиң амыдыралывысты, салым-чолуушту каш чылдар дургузунда тодаргайлап шийтирилээр дээрзин ханы билзе чогуур. Ындыг болганда бистер, сонгукчулар, кандыг-даа айтырыгны кончуг хынамчалыг өөренип көөр, орта бодамчалыг болур ужурулуг бис. Чазак Даргазының албан-дужаалыңга бүрүткеткен 8 кордакчының аразындан кымны сонгуп алырын хандыр боданып тургаш, Тываның чаарттынып хөгжүүрүңге, оон

чурттакчы чонунун амыдыралының деннелин бедидеринге бодунун күш-ажылчы үлүүн кирип шыдаар кижини шилип алыры амгы үеде сонгукчуларның кол сорулгазы болур. Шилилгени шын кылгаш, сонгулда хүнүнде бадылаар.

ТР-ниң чаа Конституциясында ТР-ниң девискээринде чурттап турар Россия Федерациясының хамаатылары сонгуур болгаш сонгудар эргелиин магадылап турар. Берген ол улуг эргени чөптүг-биле ажыглап, сонгулдаларга (бадылаашкынга) ыялап-ла киржир хүлээлгелиг бис. Сонгулдаларга киржири хамаатыларның эки туразының, бодунун күзелениң херээ дээрзи кымга-даа билдингир. 2002 чылдың март 17-де болур ТР-ниң Чазак Даргазының сонгулдалары республиканың хамааты бүрүзүнүн салым-чолунга, амыдыралыңга, Тываның бурунгаар хөгжүп сайзыраарыңга улуг рольду ойнаарын сонгукчу ханызы-биле медереп билер ужурулуг. Ындыг болганда хоойлуларда көрдүнген сонгуур болгаш сонгудар хамааты эргезин бүгү сонгукчулар чөп ажыглаары, идепкейлин көргүзери күзенчиг-дир. Ынчан бистер Чазак Даргазынга төлептиг удуртукчуну сонгуп алыр бис.

Кара-Сал БУДУК-ООЛ.
Күш-ажылдың хоочуну, ТР-ниң культуразының алдарлыг ажилдакчызы.

Тыва Республиканың Чазак Даргазының бо чылдың март 17-де сонгулдаларыңга хамаарыштыр “Шын” солунунун номчукчуларының редакцияже чоруктан хөй сангыг чагааларын номчуп сайгарып ораарга, бир дугаарында, бо сонгулданың улуг ужуру-дузалынын айыткан болуп турар.

Чазак Даргазы дээрге республикада эң-не дээди албан дужаалдыг кижиге. Беш чылдың

БОДАЛДАР, САНАЛДАР

дургузунда амыр-дыш чок ажилдап шыдаар шинектиг, экономиканы ханы сайгарып билер, тура-сорукутуг, угаанныг, төрөл чонунга бердинген, авторитеди бедик, аргадуржулгазы улуг Чазак Даргазын шилип сонгуп алырга, оон Тываның бурунгаар хөгжүлдези, сайзыралы, чонунун салым-чолу хамааржырын чагааларда авторлар бижзэн. Шак мындыг ханы утканы ТР-ниң алдарлыг ажилдакчызы Маадыр-оол Данзын (Кызыл кожуун), Динов Монгуш (Өвүр), Аида Сарым-оол, Успун Кара-оол (Чаа-Хөл), ТР-ниң культуразының алдарлыг ажилдакчызы Дартан-оол Ендан, күш-ажылдың хоочуну Намашаан Куулар (Кызыл хоорай), Каң-оол Хүргүл-оол (Бай-Тайга) болгаш өскелер-даа чагааларында

алырынче кол кичээнгеини угландырган. ТР-ниң Чазак Даргазының албан-дужаалыңче кордап турар сес кандидатың барын Аида Сарым-оол айыткаш, шилилгени кончуг хынамчалыг кылырын саналдаан. “Эң-не төлептиг кандидатты шилип алгаш, бадылаарын чугула деп билеп турар мен” деп, Маадыр-оол Данзын бижзэн. Шак ындыг бодалдарны Дартан-оол Ендан, Раиса Монгуш (Чөөн-Хемчик), Каң-оол Хүргүл-оол болгаш өскелер-даа илереткен.

Солунун бижикчилериниң сонгуур кандидатын бүгү талазы-биле деңгизгүрлеп тургаш шилип алырынче сагыш салым турары — эң-не кол, кончуг улуг ужуру-дузалыг айтырыг. Чонун эрге-ажыгы, республиканың сайзыралы дээш ажилдап шыдаар шинектиг Чазак Даргазын сонгуп алырывыска, кижиге бүрүзүнүн салым-чолу чогуумчалыг шийтирилтинер.

Үште, редакцияга келген чагааларда сонгулда киржир назы четкен кижиге бүрүзү бадылаашкыңга киржир хүлээлгелиг. Сонгукчуга берген улуг эргени чөптүг ажыглаары оларның хамааты хүлээлгези болур. “Сонгулда киржир, киришпези мээң эргем” деп үнээргеттин-мейн, кымны-даа сонгуп каарга, хей чүве болгай деп чөгөнмейн, тааржыр кандидатын шилип алгаш, бадылаашкыңга киржир апаар” деп, Олег Мижит-оол чагаазында айыткан. Өске-даа авторлар ындыг бодалды илереткенер. Бир эвес бадылаашкыңга сонгукчулар идепкейлиг киржир болза, сонгулда бедик деңгелге эртер, ынчан төрөл чонунга бараан болуп шыдаар Чазак Даргазын сонгуп алыр бис деп чүвени билзе чогуур.

Допчулалды Таан-оол ХЕРТЕК белеткээ.

ЧАС КЕЛДИ-ЛЕ. ТЕХНИКАҢАР БЕЛЕН БЕ?

Бии-Хем кожуунуң төвү Туран хоорай улуг оруктун белдиринде. 1950-60 чылдарның үезинде Бии-Хем ажил-агыйның бүгү-ле талазы-биле кожууннар аразына чалгып турган дээр болза, ында кандыгдаа хөөрем чок. Ук черниң тайгалары кайнаар-даа көөрге, арга-эзим, кезек-кезек тараа шөлдери.

Сөөлгү үеде кожуунда боксак даргаларның удуртулгазы-биле сайгартынган, сайзыраан чүве-даа чок, биеэги-ле суурлар. Суур, сумулар чаагайжыттынар тудум, улам-на коргунчуу сүргей, кайда-чүде дайын шөлдериңде хөме таварткан черлер-биле демей апарганын чаңгыс эвес удаа солун, сеткүүлге чырыдып, эрте-дүже эскерип тур бис. Кончуг тараачын бөдүүн кижиге көргөш муңгарап, таанда ээн кылдыр үптеттинген черде чон канчап чок чор деп элдеп-эзин бодамдарга алзыр апарган.

Халас акша-шалың ап амдажаан, анаа-ла каяа-даа даргаларга кандыг-даа үре-түннел чок, күрүнениң ажил кылып мунзун дээш берип каан машиназы-биле аңнаары аңнап, кайгал сүрген аттыглары шымдай-лаа ынаар халтар. Шахла ыңчап турда, ажил хүнү долузубиле демдеглеттинип, хүннер эртип-ле турар. Оон кедерезе чоруктан келгеш, хопчу кадайлар-биле демей, телефонну туткан соонда, боду бодун мегелеттинип, эрткен-барган сан-чуралайларны адааш, хыи ханган-биле демей чаза-ла каттыржып хөөрежирлер. А ол бүгүнү дооразында чон, өске кады ажилдап турар эш-өөр беш салаа дег билеп орарлар.

2002 чылдың чаксы тарылга ажилдары амдыгааштан эгелээр болгай. ТР-ниң Президентизи Ш.Ооржак безин буурап дүшкен колхоз-совхозтарны канчап тынгарып алырын безин сагыжындан аарып, деткимчедузаламчыны-даа көргүзүп турар-дыр. Амгы үеде Бии-Хем

кожуунуң көскү ажилдыг чораан совхозтарының хамык техниказы кайда-даа барганы билдинмес. Мооң мурнунда тургулаан совхозтарның улуг-биче трактор, илиир, андазын, саялка, культиватор дээш, өске-даа хову ажилының техникалары шупту тускай дептерде кири бижиттингени-биле бар. Харын-даа суг сөөртүр, кывар-чаар материал сөөртүр машиналардан бээр бар. Ам ону бут кырынга тургузуп, четчелеп, септеп белеткээриниң үези келбээн бе? Оларның бир чамдызы Саян артында суурларда баргылааны билдингир-ле болгай.

Техника чокта тараа тарыттынмас. Ынчангаш баштай Бии-Хем кожуунуң «Хадың», «Өөк», «Кызыл тараачын», «Саянский», «Сушь», «Сесерлиг» бо бүгү совхозтарның техниказын амдыгааштан контролга тургузуп, машина-техниканың чизезин совхоз турда күрүнөден каш техника алганын бүрүткевес болза, ат болган.

Шаанда «Кызыл тараачын» колхозтуң даргазы Петр Васильевич Астафьевтиң ажилга хамаарылгазы өске сандайда олурар даргаларга бодаарга, кончуг шынчы кижиге. Ол ынчан колхозка төрөөн Тываның дээш уйгу-чындынын безин билбес кадарчылар, саанчылар тургулаан болдур ийин. Ынчаар ажилдап келгениниң түннели оларга кандыг болганын кадының байдалы бадыткап туру. Кадарчылар, саанчылар, бызаа ажаакчылары инек кажааларына өл-шыкта дүн-хүн чок ажилдаар болгай. Ам бодап чоруурумга, бо-ла кара ажил кылып чораан кижилер совхозтарның планга дужаар дээн аскак-кырган хойларындан дээрдевес апарганы, чедип алган хүндүткели ол бе? Ынчангаш мээ-медерели кошкак даргалар бо бүгүнү өөренип көрүп, бүдүрген чүвези чок олурарының орнунга, дарый хөмчөгден алыры чугула-дыр.

Удумбара **САРЫГ-ООЛ**.
Бии-Хем кожуун.

ЧАЛЫЫ НАЗЫННЫҢ ЭНЕРЕЛИ

Анюта Авыр-оол, Чодураа Доржу, Шенне Дойбу, Инна Дамдын-оол — Кызылда көдээ ажил-агый техникумунуң дөрткү курсчулары. Олар бо чылын өөрөдигезин доозар. Мал эмчизи болур уругларга бисти анык башкы Шончалай Чоксум ужураштырды.

Шуптувус аңгы-аңгы кожууннарда келдивис. Практика-высты төрөөн черлеривиске эрттиргеш, ам өөрөдигезис уламчылап турарымыс бо. Мен Чеди-Хөл кожуунуң төвүнде мал аарыглары-биле демисел чорудар станцияга ажилдап турдум. Ооң начальниги Бады Роман. Ажилдаар чер амдызында чок чорду. Улаштыр өөренип күзөл бар. Чогум байдалдың кандыг болуру билдинмес, ада-ие-биле база сүмележир. Улаштыр өөренири амыктыг ышкаш. Келир шаг-үе дугайын бодап чоруп тур мен — деп, Чодураа биске чугаалады.

Ооң өске өөрү, анык-даа болза, ажилдаар чер, акша-хөренги-биле холбашкан чидиг айтырыгларны демдегледип турду. Чалыи салгалдың амгы төлээлерин дыңнааш, оларның кижизин, бүдүш-туруштуун, амыды-

ралчызын эскердим.

Тываның көдээ ажил-агый техникумунуң ниити чуртталга бажынының бир өрээлинге чугаалажып турдувус. Кыстарның өрээли арыг-шевергин, аян-шинчилиг чорду. Ханада делгей асқаң бир дипломну номчуй кааптым: «Көрүкчүлерниң чараш-сыныышкыны» — деп ооң иштинде бижип каан.

Эживис Анютага спортчу аян-шинчилиг болганы дээш тывыскан шаңналы-дыр. Волейболга ол шыырак ойнакчы — деп, уругларның бирээзи тайылбырлады.

Хып дээн чалыи назынның энерели, теви кыстарның арын-шырайындан көстүп турду. Хостуг үезин амыктыг эрттирип, күш-культура, спорт, культура-масса-

лыг хөмчөглерден база оларның чыдып калбайн турарын сонуургап билдивис.

Аралчор **ОКСУР**.

ЧУРУКТАРДА: келир үениң мал эмчилери болур бөлүк кыстар; башкы Шончалай Чоксум.

Василий БАЛЧЫЙ-ООЛДУН тырттырган чуруктары.

БЕЛЕЭ — КОМПЬЮТЕР

Кызыл-Мажалыктың ийи дугаар Х.С.Алдын-оолдуң адын эдилтээн школазынга Хомушку Сайынотовичиниң 80 харлаан юбилейин демдегледип эрттирген. Аңаа Тываның уруглар фондузунуң даргазы С.М.Ооржак, ТР-ниң Ниити болгаш профессионал өөрөдигезе яамызындан Ч.Б.Сат база ТКУ-нуң төлээлери киришкен. Тываның Күрүне университетиниң ректору Н.Г.Дубровский школага компьютерни белекке чоруткан болгаш чылыг сестерлиг байырлыг бижиниң дамчыгкан. Ректорун белээн чедирбишаан, студентилерниң солун концертти-биле университеттиң башкылары ук байырлалга киришкен. Ол делегацияны ТКУ-нуң кижизидилге болгаш социал камгалал талазы-биле проректору А.Б.Конгар баштап чораан. Дээди Хуралдың депутады, профессор, биология эртем-

нериниң доктору Ч.Т.Сагды, филология факультетиниң деканы Т.Т.Мунзук, Х.С.Алдын-оолдуң ажилдап чорааны тыва дыл кафедрасының башкылары, филология эртемнериниң кандидады К.Б.Доржу, педагогика эртемнериниң кандидады, улуг башкы Е.Л.Иргит, педагогика болгаш психология кафедрасының доцентизи, педагогика эртемнериниң кандидады А.С.Шаалы — олар школаның дирекциязынга мындыг чараш кежээни организастаны дээш четтиргенин илередип, Х.С.Алдын-оолдун дугайында чылыг сестерни чугаалааннар.

Кежээниң хүндүлүг аалчылары: Хомушку Сайынотовичиниң өөнүң ишти, РСФСР-ниң, ТР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Галина Ивановна Алдын-оол, уруу Алевтина Хомушкеевна Алдын-оол, уруунуң уруу, күдээзи

школага белекти тыпсып, ында Алдын-оол башкының музейинге акша-биле дузалаан. Галина Ивановнаның өөреникчилериниң мурнундан Калинин-оол Серээевич Күжүгет башкызынга өөрүп четтиргенин илереткен. Кызыл-Мажалыктың 2 дугаар школазының директору Валентина Кенденовна Монгуш, Х.С.Алдын-оолдуң музейиниң эргелекчизи Валентина Баазановна Монгуш, ук музейни амыктыг амыктыг эргелекчизи, Аянгагы школазының башкызы Оюмаа Дыргакеевна Монгуш — оларга чылыг чон өөрүп четтиргенин илереткен.

ТКУ-нуң ректору-биле дугуржулга езугаар ТР-ниң 2002-2005 чылдарда «Тыва дыл, чогаал» деп Чазак программаның экспериментизин чорудар шөлү бо школа болур деп бадылаан.

Светлана **ДАЧЫН-ХӨӨ**.

Тываның, Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинге ДИЛЕГ ЧАГАА

Тываның Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы, ТР-ниң алдарлыг чогаалчызы Черлиг-оол Чашкынмаевич Кууларже Хөндергей сумузунуң бөлүк чурттакчылары мындыг дилег чагааны чорудуп ор бис.

1898 чылдың сентябрь 23-те Танды-Тывазының Даа кожуунуң Хөндергейде Бедик-Хавак деп черге Донгак Барыкаан төрүттүнген. Ол 17 харлыында моол бижикке боду өөрөнгөш, улаштыр чаа тыва бижикке өөрөнгөн. Танды-Тывазынга өөскөөн хувискаалга идепкейлиг киришкеш, Хөндергейге херээженнер чөвүлелин даргалаан. Ооң соонда ТАР-ның Төп Хараазының чанында херээженнер килдизиниң бирги даргазы апарган.

1925 чылда хувискаалчы Намның Төп Комитетиниң кежигүнүңе соңгуткан. Хөндергейге «Кызыл тараачын» колхозту тур-

гузушкан. Ол эң баштайгы тыва херээжен шүлүкчү. Ооң кылып келген ажил-ижин үнелеп көргөш, баштайгы тыва херээжен чогаалчы, тоолчу, алгышчы Хуралбай уруу Донгак Барыкаанга Тыва Республиканың орденин тыпсырын (өлгөн соонда) саналдап тур бис. Бистиң бо дилээвисти шийтпирлептер мерген угаанның даргалар Тываның Чазаанда, ТР-ниң Чогаалчылар эвилелинде бар дээрзинге идегедивис. Дилээвисти дарый күүседип азы харылап бээрин дилеп тур бис.

Лилия **КАРА-САЛ**.
(Хөндергей сумузунуң чурттакчыларының өмүнээзинден бижээн. 20 кижиге ат салган).

КЫМ-ДЫР, БАШКЫ БЕ АЗЫ...

Айтырыңар — харыылап берээл

Амгы үениң чидиг айтырыларының бирээзи — чоннуң социал айтырылары. Бистиң редакцияга дузаламчы ашкалар болгаш пенсиялар дугайында айтырылгы чагаалар бо-ла келир. Бөгүн бистиң солун дамчыштыр силерниң айтырыңарга харыыны Тыва Республиканың Социал камгаладылга эргелелиниң экономиктиг планнаашкын килдизиниң начальниги Урана Сегбеевна Биче-оол бээр.

Айтырыг: Ажылдап турар божуур иениң декрет акшазын канчаар санап бээр апарганы?

Хары: Сааттыг болганы-биле болгаш божаны-биле алып шөлээ акшазын ажы-төлүнүң санындан хамаарылга чокка, долузу-биле болгаш нийти түнү-биле санап бээр.

Айтырыг: Үш харга чедир азыраар болза, каш акша алырыл?

Хары: Чаш уругну 1 хар 5 айга четкижеге ажаап караактары дээш — 700 акша (Тожу, Мөңгүн-Тайга, Кунгуртугга — 750).

Айтырыг: 12 неделя четпейн сааттыг иелер даңзызынга туруп алган иелерге төлээр акша чеже апарганы?

Хары: Эмчи учедунга эрте (12 неделяга чедир) туруп алганы дээш чаңгыс удаа төлээр акша 420 рубль (450).

Тайылбыр: Күрүне дузаламчы акшаларының хемчээли район коэффицентилери-биле катай санап каан. Скобка иштинде акша түңнери Тожу, Мөңгүн-Тайга, Кунгуртугга хамааржыр. 2 дугаар айтырыгга хамаарыштыр чаш уругну чүгле 1 хар 6 айынга чедир ажаап караактары төлевирлиг.

Шөлдүн оң талазында 4 дугаар ойнакчы Урана-дыр...

Кызылдың дыштанылга парыгынга хол бөмбүүнге маргылдаалар болу бээрге, херэз-жен бир-ле үн ойнакчыларның дугайында бо спортту билбес улуска безин чедингир кылдыр тайылбырлай бээр. Ойнакчыларны танывас азы республикага чаа келген хол бөмбүүнүң сонуургалдыг кижилери ол тайылбырлакчының дузасында хол бөмбүүнүң делегейинче кирип турар дээр болзумза, хөөредиг чок.

Олимпийжи курлавырлар училищезиниң башкызы Светлана Бокан-ооловна Тодошева чүгле тайылбырлакчы эвес, ол — ам-даа командазының кол өзээ. Өөреникчизинге аштырбаан башкы дээрге багай башкы-дыр деп, чугаа бар болгай. Светлана Бокан-ооловнаның өөреникчилери — республиканың аңгы-аңгы командаларының шыырак дээр ойнакчылары. Ынчангаш шыырак башкы бе, шыырак спортсмен бе деп айтырыг харыылаттыңан деп бодап тур мен.

Ооң шөлге оюнун, билин хол бөмбүүнге сонуургалдыглар эки билир. Ам бөгүн чугаа Светлана Бокан-ооловнаның шөлден аңгыда, амыдыралының дугайында.

Светлана Өвүр кожууннуң Хандагайты суурга 1988 чылдың

февраль 7-де өг-бүлениң дун уруу бооп төрүттүнген. Ол Кызылдың 2 дугаар школазынга өөренип тургаш-ла, хол бөмбүү, баскетбол ойнаарынга, спортчу гимнастикага сундулуун көргүзүп эгелээн. Красноярск хоорайда башкы институтунуң куш-культура талазы-биле салбырынче кирип алырга, ооң чоок кижилери ол анаа өөренир ужурлуг деп хүлээп ап деткээн, ынчангаш студент үелеринде баштайгы оглу Саша көстүп кээрге безин Светлана олгун азыраашаан, дипломну кызымаа болгаш чоок улзуунуң мурнунга оларның бүзүрели дээш хары-салгазын бодап, холга алган. Институт соонда Даг Алтайга башкылап, тренерлеп ажылдап турган. Уруглары: Тая, Настя, хеймер оглу Айдар анаа төрүттүнгенер. Оларны өстүрүп алып дээш дүн-хүн, дыштаныр хүн чок ажылдап чораанын уруглары чылы-биле сактып, чаш чораан үелеринде болушкуннарны сактып, авазының кайы хире дыш чок турганын, өске уругларның аваларынга бодаарга, хостуг үези көнгүс чогуң деннеп чугаалап ордулар.

— Мен бичи тургаш, кат хайындырып орган кырганаваның (коказы) изиг варенье-зинге дискээм өрттедип алган мен. Ынчан сентябрь ай турган. Школага бирги класска өөренир турган мен. Өртеңим дыка улуг.

Авам мени өөредилгеден чыдып калбазын дээш, школаже үш ай дургузунда холунга көдүрүп алгаш чедирип турган. Ажылы хөй күш үндүрер болгаш, ол бажыңга турупкан кээр хирезинде, бичи-даа сандаргай чорук өршээвес, шупту чүве чыдар черинге албан турарын негээр. Бо хире аар чүжүктүг турган хирезинде, ол кезээде алдынып алган, өске улустун караанга шупту чүвези чедер кижы ышкаш кылдыр көстүр-дүрийин — деп, Настя сактып чугаалады.

— Билип келиримге-ле, авам спортзал баар, анаа чеде бээ-

римге, хөй-ле мячилер бар. Школаже киреримге чедир авам мени хол бөмбүүнге өөредип ойнадыр турган. Мен ам-даа ойнаар мен, ынчалза-даа мен кадым аайы-биле спорт-биле хандыкшывайн турар мен — деп, Таяны чугаалады. Саша — хол бөмбүү, бут бөмбүү маргылдааларының идепкейлиг киржикчизи, Тая хол бөмбүүнге чүгле куш-дамыр сайзырадып ойнаар, Настя — Вячеслав Донгактын фондузунда модель, Айдар — хостуг хүреш секциязының киржикчизи.

Бодунуң дугайында чүве чугаалакшас Светлана Бокан-ооловнаның уругларының авазының дугайында чылыг өстөрүн дыңнап оргаш, ол өг-бүлезинде өске-даа иелер дег, ажы-төлүнүң ынак авазы-дыр, ол база бистер ышкаш оларны бут кырынга тургузуп алып дээш, бистер дег бергелерни эртип, олар дээш кызып чоруурун билдим.

Өг-бүлөңерге спортчу шөлге дег чидиг демисел турбазын күзеп каайн, Светлана Бокан-ооловна. Силерниң күзелиңер — уругларыңарның эртем-билиг чедип алыры бүдөр болзунам. Амыдырал чижилге чок турбас деп чүвени чажыңардан билген болгай силер, ол келир тулчушкуннар чүгле кезээ биле чалгааның, тура-сорук биле кошкак чоруктуң аразында болур болзунам.

Айлаң ДАРЖАА.

САЙГАРЛЫКЧЫ

Башкы эртемниг Алефтина Аңгы-ооловна Хомушку Ак-Довурактан өг-бүлөзи-биле Кызылда көжүп келген. Школадан түр аңгыланган. Ижиге берген профессиязын өг-бүлө бизнестинге орнапканын мынча деп тайылбырлады:

— Уругларымның өөредилгезин харааш, ажык-кончаалыг ажылче шилчидим. Өм ээзи КАМаз автомашина башкарыкчы чораан. Күш-ажыл чижилгелиг болу бээрге, Ак-Довурактын бүдүрүлгелери ажылдаар черлерин ышкыныпты. Тыва кижилерге байдал нарыдап келген. Амыдырал-чурталганың кедизин бодааш, уруум Айдысмаа даг инженер эртем чедип алыры-биле Москвада өөренип кирип алды. Ийги курстун студентизи, ол өөренимшаан, «Планета суши» япон ресторанда официантылап тур.

Ажылдаар бир черни Кызылда Садыг-делгелге төвүндөн керээ эзугаар А. Хомушку хүлээп алган. Дөрт дөрбелчин метр шөлдүн хөлезини айда муң рубль, хөлезин

керээниң өртээ муң рубль. Эрттирилге, чөпшээрел алып херек эмгелелин ол саадал чокка белеткеп четтигилкен. Өг-бүлө өстүрген ногаа аймаан, өске-даа продуктуларны садыг шөлүндө делгеп салган.

— Ажыл бачым, хос-чай чок. Бараан сөөртүп чедирер кижим өм ээзи Александр Өктээвич. Хууда автомашиназы-биле өрү-куду чоруп, биске дузалажып-ла тур. Өске кижини ажылга хөлезилээрге, чарыгдалдар хөй үнер болгай аан — диди.

Сайгарлыкчы-садыгының ажылы эртенгиниң тос шактан эгелээш, кезээкиниң чеди шак дургузунда үргүлчүлээр. Хомушкуларның онгу класскы уруу хостуг шактарында ада-иезинге дузалажып турар.

— Ол — мээң дузалакчым — деп, Алефтина Аңгы-ооловна чугаалады.

Бо өг-бүлө дег, он-он төрөл бөлүктөрүн Кызылдың Садыг-делгелге төвүндө ажылдап ту-

рары демдеглексенчиг.

Аралчор ОКСУР.

Фото-чурукта: сайгарлыкчы өг-бүлө баштыңы А.А. Хомушку, Василий БАЛЧЫИ-ОЛДУҢ тырттырган фотозу.

АЧАВЫСТЫҢ АДЫ-БИЛЕ

Июнь айда адалар шуулганынга олуржуп тургаш, ачам дугайында чылыг сактышкынар сагъжымга кирип, сактышкыным кижизидилге айтырыларынга хамааржырын, улуг ужур-дузальын бодап бижидим.

Мөзү-шынар кижизидилгезиниң айтырыгларын өөренип эгелээш-ле, башкы-даа эвес кижилертип, ачамның педагогиканың арга-сорулгаларын билер чораанын азы чайгаар мөзүзүндөн башкы кижилертип деп бодагылаар мен.

Шынчы чорукка кижизидилгени ачамның авамга шынчы чораанындан үлегер алган мен. Ачам авам аныянда-ла чок апаарга, уругларын чааскаан бут кырынга тургузуп алган. «Чүге өгленип албас сен, ачай? Бис өзе

бердивис шейл, сеңээ чааскаан берге эвес-тир бе?» — деп айтырарымыска: «Аванга чедер кижилертип ийин, уруум» — деп каар кижилертип. Авам чок апаарга, 20 чыл хире чааскаан уругдарының аразында чорааш, улуг-даа кырывайн, 60 хар ажа дүжүп чорааш, ачам кызыл-дустаан.

Күш-ажылга кижизидилгези мындыг турган. «Акша кижини тыппас, кижилертип тывар» — деп чагыыр кижилертип. Бичимде ооң утказын сайгарбас-даа чораан мен. Ам бодап келиримге, кижилертип бодунуң күжү-биле акшаны ажылдап алып, халас кижилертип чок деп чугаалап чорааны ол хире. Өске утказында акшага ынак боор кылдыр чаңгыс угланы бээр айыл база бар хире, ынчалза-даа

ол кылган ажылын эчизинге чедирерин негеп чораан. Чижээ, ынчан мен 8 класс турган мен. Физикага бодалганың түнүн үндүрүп шыдавайн оруп бээримге, мени танчыже чоргуспайн, төндүр бода, түннелин үндүр дээш олуртуп каан. А ол үеде чаңгыс класска акымның уруу өөренип турган, ону танчыже чоргузупкаш, мени салбаан. «Чүге ол кижини чоргузупкаш мени салбадың?» дээримге: «Ол келир үеже, эртемче көрүжү өске кижилертип, сен бодап өөренип, сөөлүндө мээң шын кылганымын биле бээр сен» — деп дыңзыг үн-биле чугаалады. Кажан түннү үндүрүп алырымга, ачамның өөрүп турганын чүге деннеэр. «Хөөкүй уруумну, өзүп келгеш,

бир чүүлү чедип алып сен, уруум».

Психология курстарынга өөренип тургаш, «Манаван уруглар болгаш оларның ада-иези» деп ажылды башкы номчуурга, сагъжым баксырап, чүге ол мээң сагъжымны өйүп келчи ирги деп бодал-биле: «Ачай, мен бодаарымга, мен уругларым ортуңу мен, оолдуг болуксап турунда, кыс болурга, арай таарзынмаан, манаван төлүң болчу ирги мен бе?» — дээримге: «Чыгы-ла боор» — деп кыска хары бергеш, ачам көжүй берген тургаш, далаш үне берди. Чартык шак болгаш, дедир кирип келди. «Каям, уруум, кончуг солун чүве чугааладың, чугаалажыла» — деп чөмөннөр өрээлче басыпты. Орай дүнеге

дээр оруп алгаш, бот-боттары-высты хомудадып чораан чүүлдеристи аай-дедир удаа-дараа ыглажып-каттыржып олургаш, мени далдап, оолдуг болуксап чораанын ачам чажырбады. Ол чугаа соонда ачам аар аарыгдан арааш чок апарган.

Бир эвес ачам-биле ол чугааны кылбаан болзумза, ачамның меңээ өске ажы-төлүңге дег, ынак чораанын билбейн артып каап, сеткил-хөрээмни өйүп чоруур чадавас.

Ынак ачавыстың өвүр-хевирин тургузуп, ооң ады-биле психологтуг төп ажыдып алдым.

Нина МОНГУШ,
психолог.

Музе БҮЗҮРЕП ТУРАР БИС

1999 чылдың октябрь 29-та РФ-тин Чазаа "2002 чылда Бүгү-россияның чон чизезин чорударының дугайында" доктаалды хүлээп алган, ол доктаалга үндезилээш, ТР-ниң Чазаа база ыңдыг доктаалды хүлээп алган.

Үстүнде айыттылган доктаалдарга үндезилээш, кожууннарның, хоорайларның болгаш кедээ сумуларның чагыргаларында чон чизезин чорудар комиссиялар тургустунган болгаш чон чизезин чорударына белеткел ажылдарының хемчеглери ажылдап кылдылган. Чурттакчы чоннуң чизезин чорудар комиссия хуралды эрттирип, орта чизени чорударының организастьг белеткел ажылдарын чугаалашкан. Бо ажылды чорудар талазы-биле Кызыл, Өвүр, Тес-Хем, Тожу, Чаа-Хөл кожууннарның комиссиялары кошкак ажылдап турар. Кызыл, Ак-Довурак хоорайларның Кызыл, Өвүр, Тес-Хем, Тожу кожуун чагыргалары коллегия хуралдарына чон чизезин чорудар дугайында айтырыгны чаңгыс-даа катап чугаалашпаан.

Бүгү-россияның чон чизезин чорударының белеткел ажылдарының 1-ги чадазы доозулган. Ол дээрже кожууннарның, хоорайларның болгаш кедээ суурларның кызыгаарларын тодарадыры болгаш бадылаары-дыр.

Кудумчуларның аттарын чурумчудары болгаш бажынарның дугаарларын тодарадыры 2001 чылдың январь 1-ге чедир календарьлыг план езугаар доозар турган. Бүгү кожууннарга, хоорайларга болгаш улуг суурларга ол талазы-биле хыналданы чоруткан. Чер бүрүзүнде четпестер илереттинген. 2002 чылдың февраль 1-ниң байдалы-биле алырга, ол ажыл республика иштинде доозулган. Бо берге ажылды үезинде кылып доозарына Каа-Хем (С.Долгар), Улуг-Хем (В.Пюрюна), Би-Хем (В.Хөвөңмөй), Бай-Тайга (В.Очур-оол), Өвүр (А.Куулар) болгаш Чөөн-Хемчик (С-Д. Ондар) кожууннар, Сарыг-Сеп сумузу (А.Шелихов) идепкейлиг ажылдааннар.

Чурттакчы чоннуң бүрүткелин болгаш учедун долузу-биле болгаш шын тургузарының хыналдазын иштики черектер органнары 2001 чылдың октябрь 1-ге чедир чорудар турган. Бо чылдың февраль 1-ниң байдалы-биле алырга, республиканың чурттакчы чонунуң 81,7 хуузун болгаш хоорай чурттакчыларының 100,0 хуузун иштики черектер органнарының ажылдакчылары бүрүткээн. Катап хыналдага чурттакчы чоннуң 36,5 хуузун хаара туткан. Чурттап турар чериниң аайы-биле бүрүткетимээн 2789 хамаатыларны илередип тышкан, 1676 кижиде бодун шынзыдып турар документ чок болган. Чурум хажыдышкындарының 79 хуузу Кызыл

хоорайга хамааржып турар. Эрткен чылдың апрельде ТР-ниң Статистика талазы-биле күрүне комитеди Кызыл хоорайда өске черлерден кээп өөренип турар, хуу бажындарда чурттап турар студентилерниң бүрүткелиниң хыналдазын чоруткан. Беш өөредилге черинде өөренип турар 339 студентилернин адресин хынаан. Түңнелинде ол студентилерниң 70,7 хуузу Кызыл хоорайда кири бижидилгези чок болган. ТР-ниң Чазаның 2001 чылдың июнь 26-да доктаалы-биле хамаарылгалыг яамыга, комитетке, ол өөредилге черлериниң удуртукчуларына студентилерниң бүрүткелин, өөреникчилерниң паспорт алырын чурумчудар талазы-биле тодаргай даалганы берген.

Кожууннарга болгаш Кызыл, Ак-Довурак хоорайларга эрткен чылдың июль 1-ден эгелеп чурттакчы чоннуң чизезиниң айтырыгларын харьылаар 18 төлээлер ажылдап кирген. Оларның хэй кезии — статистика ажылдакчылары. Чурттакчы чоннуң чизезин чорудуп турар үеде түр ажылдаар чизечилерин айтырып шийтирилеп турар. Ол талазы-биле Күрүнениң чонну ажылга хаара тудар федералдыг департаментизи-биле керээни чардывыс. Орта ажыл чок, ажыл дилеп чоруур хамаатыларны хаара тудуп болур. Студентилерни кириштирер ажылды база чорудуп турар бис.

Чурттакчы чоннуң чизезиниң белеткел ажылдарында ам-даа четпес чүүлдер хэй, чамдык кудумчуларның аттары солушкан, бажындарның дугаарлары өскерилген, чамдык бажындарда дугаар шуут чок. Ол талазы-биле Кызыл хоорайда улуг хажыдышкындар бар.

2002 чылда Бүгү-россияның чон чизезин чорударына белеткелдер болгаш ону организастан эрттиреринге хамаарыштыр акшаландырышкын дугайында айтырыг элээн нарын тургустунуп турар. Ниитизи-биле чизени белеткээринге болгаш чорударына 2613,4 муң рубль черек. Республика бюджетиниң дефициттиг болганы-биле ол акша бо чылдың бюджетинде көрдүмээн болуп турар. Бо талазы-биле дилегни удуртур-баштаар черлерже, Күрүне Думазында депутаттарывысче кириген бис. Айтырыг чөптүү-биле шийтирилетине бээринге бүзүрөп турар бис.

Вера САТ.

ТР-ниң Статистика талазы-биле күрүне комитединиң чон чизезин чорудар килдининиң начальниги.

ТЕРГИИДЕЛ ТУРБАС

2001 чылдың төңчүзүнде делегейниң политиктиг ареназына дүвүренип болушкуннарның бирээзи ракетага удур камгалал керээзинден АКШ-тың үнгени болур. Бо талазы-биле дыка хэй айтырыглар тургустунуп турар. Россия — Америк харылзаалар быжыгып, терроризмге удур демисежир талазы-биле сорулга салдынып, ракетага удур камгалал системазын кады тургузар дугайында айтырыгны база чугаалажып эгелеп турган.

Журналист, политиктиг тайылбырлакчы Лев Нуждин Америкага ракетага удур национал камгалал системазы тургустунган болгаш оң төлөвилелин ажылдап кылып эртем-шинчилел конструктор бюрузу ажылдап эгелээн деп бир чыл бурунгаар бижээн. Аляскада 60 млрд. рубль өртектиг ракетага удур камгалал системазын тудуунуң төлөвилелин ажылдап кылып эгелээн. Ында америк эн шыраак шериг үлетпүр комплекстериниң институттары, кондернер, он ажыг улуг бүдүрүлгелер киржип турар. 2004 чылда 19 шенелделерни кылырын планнап турар. Бир шенелдениң өртээ 100 млн.доллар.

Сөөлгү чылдарда американнар делегейниң космос станциязын акшаландыраары эвээжидип эгелээннер. Камгалакчы корабльдиң төлөвилелин акшаландыраарында ойталаан. Делегейниң космос станциязына долү составы 6 кижича ажылдаар турда, американнар 3 космонавтыны айттарып турар апарган. Космос станциязына өске-даа көрдүнгөн программалар анаа туруп алган. Россияның космос комплекзи-биле ажыл колдуу үзүлгөн деп чугаалап болур. Ынчап кээрже, американың ракетага удур национал камгалалының саң-хөө, экономиктиг болгаш эртем-техниктиг төлөвилели ажылдап эгелээн. А ол төлөвилелдиң политиктиг хандырылганы АКШ-тың президентизи Д.Буш, оон командазы чедимчелиг ажылдаан дизе, частырыг болбас.

АКШ-ка 2001 чылдың сентябрь 11-де болган айыл-халаптың соонда, шериг күжүн улгаттырар дээш президентиниң чорудуп турар политикказын американнар деткип эгелээн. Американнар шериг бюджетин эрткен чылдың деңгелинден 8 млрд.рубльге өстүргөн. Кажан Америкага ракетага удур камгалал керээзинден үне-даа бээрже, Россия делегей терроризмге удур демисежир дээш, АКШ-тың блогунче каттыжып кирген. Ында чөптүг чылдагааннар база бар. Россия Вашингтон-биле харылзааны нарындадырын күзевээн болгаш дипломаттыг чугаалажышкындар-биле кызыгаарлап каан.

Бо айтырыгны чигедир сорулга-биле РФ-тиң Президентизи В.В.Путин Америкага чеде бээрже, ону дээди деңгелге хүлээп алган болгаш ядролуг чепсекти кызыгарының талазы-биле медеглелди кылган болгай. Оларның ыңдыг хемчегни алырын амыдырал албадап келген, чүге дээрже ядролуг чепсекти шыгжаары американнарга айыылдыг апарган.

Американың ракетага удур камгалал керээзинден үнген колла чылдагааны делегейге бодунун тергидеки күжүн тургузары болуп турар. "Бистер — АКШ боттарывыстың кырын дуглап алыр бис, а силер болгаш өске-даа чурттар ажык артып каар силер, силерниң ыңдыг камгалалды кылып алыр херенгичер болгаш аргаар чок. Херек болза бис силерге күш-шыдалывысты көргүзүптер бис" дээн

уткалыг политиканы чорудуп эгелээни чер кырында дыка хэй кижилерни дүвүредип турар.

Политикада болгаш дипломаттыг ажылдарда ыңдыг аргалар база бар, кажан экстремизм бодунуң күжүн дөгөй бээрже, орта оожум, шыдамык болгаш таарышкан политиканы чорудар апаар. Ынчан экстремизм хүн херелдери ышкаш тарай берип болур. Мээң бодап турарым-биле алырга, бо таварылгада В.В.Путин шын, угаанныг шийтирени хүлээп алган. Бо болушкун Россия — Америк харылзааларны нарындадып болур деп американнарның бодап турганы частырыг болган. Россия американнарның ракетага удур камгалал керээзинден үне бергенин хенертен болу берген болушкун кылдыр көрбээн, түңнелинде ол бистиң камгаланыр арга-шинээвисти кошкадып-даа шыдавас.

АКШ-тың ракетага удур камгалал керээзинден үнгени бисти дыка хэй хүлээлгелерден хостап турар. Чижек кылдыр алырга, ядролуг чепсекти ажыглавас арга тургустунуп келген. Сөөлгү үеде суг адаанга чоруур хемелерниң флорунче Чазак улуг кичээнгейни салып турар. Техниктиг деңгели-биле бистиң хемелеривис делегейниң кырында турар болгай. Россияга ракетага удур камгалалды тургузарына улуг бергедээш-киннер турбас. Ол талазы-биле бистиң дуржулгавыс улуг, чаа бодалдарывысты Президент

риниң документилери бадыткап турар. Чүгле Фидель Кастроже американнар 16 катап халдаашкыны кылган. Америка Африкага, Азияга, Чоокку Чөөн чүкке турган террористчи организацияларны деткип, акшаландырып турган. 1976 чылда АКШ-тың төп разведка эргелели даштыкы чурттарның удуртукчуларын боттарының шийтирени-биле өлтүрүп турганнар. Төп разведка эргелелиниң агентилери Патрис Лумбумбаны, АКШ-тың Президентизи Картерни өлүргеннер. Картерниң дугайында Америка бо хүнде безин чугаалаарындан коргуп турар. Чечен террористтери даштыкы чурттар деткивээн болза, Чечняга ыңдыг халап турбас турган. Усама бен Ладен, оон "Аль-Каида" деп организациязы бир үеде Американың төп разведка эргелели-биле харылзаалыг турганы чажыт эвес-ле болгай.

Эрткен чылдың сентябрь 11-де Америкага болган айыл-халаптың түңнелинде, барыын чүктүн чурттары делегей терроризми-биле бир демниг демисежир эгелээннер. Ол халап болбаанда-ла, кажан бистиң чурттуң бажына В.В.Путин келгенде, терроризм-биле демисежир эгелээнин кайы-даа чурт билер. Делегей терроризми-биле демисежири кайы-даа чурттуң дорт хүлээлгези болбайн канчаар, ыналза-даа бодунуң сонуургалына дүүштүр тергидеки күжүн көргүзери күзенич эвес. Ону Америка бодунга таарыштыр ажыглап турарын делегейниң дыка хэй чурттары деткивейн турар.

Чамдык медеэлдерден дыңналып турары-биле алырга, Усама бен Ладениң дириг эвес деп турар апарган. Мында дыка чиктиг чүүлдер база бар. Талибтер дайын чокка Кабулду чүге бергенил? Өске чурттакчылыг суурларның шериг объектилерин чүге даштыкы хөлезиленикчилер камгалап турганыл? Усама бен Ладениң чурт аана-ла беришкен болгай. Талибтер чүге чаңгыс команда-биле демей дүжүп бергеннерил? Бо-ла бүгү айтырыглар шупту чажыт болуп артып турар.

Москваның чамдык политиктери ам бистиң НАТО-га каттыжып киреривис албан апарган. АКШ-тың айтышыкыны-биле чурттаар бис деп алгыржып турганнар. Бир эвес НАТО-га каттыжып кирген болзувусса, ынчан чүү болу бээрил? Шериг блоктар бир-ле политикага удур тургустунар болгай, оон башка оон ажылы чүү деп. НАТО-нун составынче Кыдат, Индия, Соңгу Көрей, Ортаакы болгаш Чоокку Чөөн чүктүң, Африка, Латин Американың чурттары кирбейн турар болгай. Ол чурттар-биле бистиң экономиктиг харылзаавыс багай эвес хөгжүп кел чыдар. Чер кырының келир үези дээш бистиң бодалывыс оларның-биле дүгжүп турар.

— Бис НАТО-же кирериниң ээлчээнде турбайн турар бис — деп, бистиң Президентивис В.В.Путин кончуг шын чугаалаан. Өске талазында, делегейге политиктиг турум байдалды тургузар талазы-биле НАТО-биле кады хөделириниң тодаргай чөпшээржилгезин чорудар апаар. Борта Россия улуг ролду ойнаар.

Америка делегейниң ислам күрүнелери-биле удур туржуру чайлаш чок апарган. Кайы-даа тала демиселдин эн кыдыкы хемчеглерин алыр апаар.

Сергей ХЕРТЕК
белеткээн.

Тайылбыр

американнарга сагындырган.

Экономиктиг кризистин берге чылдарында бистиң камгалал үлетпүрүвүс берге байдалга таварышканы шын-на болгай. Россияга турган камгалал үлетпүрүнүң 1600 объектилериниң 400-ү буураашкына таварышкан. Ол бүдүрүлгелериниң ортумак ажыл-биле хандырылгасы 15 хуу болуп турар. Камгалал үлетпүрүнүң дериг-херекселдериниң 70 хуузу хуусаазын эртир ажылдап каапкан. Ол бүдүрүлгелерде ажылдап турар ажылчыннарның шалыңы нити Россияда өске бүдүрүлгелерде ажылдап турар ажылчыннарга деңгээлге, чүгле 67 хуу болуп турар. Бүдүрүлгелерниң бүдүрүп үндүргөн продукциязының 70 хуузун даштыкы чурттарже садып үндүрүп турар. Камгалал үлетпүрүнче чорудуп турар акша-хөреңгиниң үштүн ийи хуузу даштыкы чурттардан кээп турар. Бүдүрүлгелде ажылдап турар ажылчыннарның ортумак назыны 60 хар. Айтырыг камгалал үлетпүрүнде элээн нарыдап турар, ынчангаш РФ-тиң Чазаа бо бүдүрүлгелерже улуг кичээнгейни салып эгелээн.

Америка делегей терроризми-биле демиселди чорудар дээш, бүгү чурттарны хаара тударын бодап турар, а оон иштинде НАТО-нун киржикчилери чурттарны дорту-биле ажыглап эгелээн болгай. Терроризм — ол дээрже демиселдин бир хевири. Ол гуманныг эвес кем-херек үүлгедии. Ынчалза-даа демиселдин, удур туржушкуннуң эн-не каржы, дерзии хевири болуп турар.

Терроризм кажан тыптып келгенил деп, айтырыг тургустунуп кээр. Ону 20-ги чүс чылдың ийги чартынында Америка кончуг сонуургалдыг ажыглап эгелээн. Чамдык америк президентилер бистиң сонуургалывыс тоовас чурттарның удуртукчуларын "ап кааптар бис" деп чугаалап турган. Ол дугайында АКШ-тың чажыт албан черле-

СУКСУН КУДАР ЦЕХТЕ

КЫЛЫГЛАРЫ — ШЫНАРЛЫГ

Заводка бүдүргөн шынарлыг водка. Ону өйлөп ижерге кижиниң организмге хора чок, чамдык таварылгаларда, харын-даа ажыктыг дээрзин, эртем безин бадьткан болгай. Арага — ону культурлуг ижерин негээр, хүндүлүг чөм.

Араганы эмин эрттир хөй ижер болза, ол кижиниң дайзыны, харын-даа хоран апаар. Ону өй-хөмчөөл чок ишкеш, ажыл-агыйын хоозуратканнарны, ажы-төлүн түрөткеннерни, электен амы-тынны чидиргеннерни боттарыныс безин амгы амьдыралдан көрүп турар болгай бис. Ол чүнү көргүзүп турарыл дээрге, бистиң ниити культуравыс куду, ыя ол хүндүлүг чөмни безин орта четтире албазывысты херечилеп турар. Арага багай деп ону бактаан хөрээ чок, ону ажыктыг кылдыр ижип билбес боттарыныс багай-дыр бис. Араганы хүндүлөп, ону мага-ботка ажыктыг кылдыр ижип билгир херек.

*Куспак челдиг кула дойну
Баглаажынг шинчилеңер.
Хува сарыг кундаганы
Ширээзинге хүндүлөңер*

деп улустуң ыры безин бар болгай. Ында араганы кайы хамаанчок хөй ишпейн, бичиилеп, хүндүлөп ишсин деп чугаалап турар. Бистиң Тыва Республикада кара чаңгыс водка бүдүрер чер Кызылдың «Хемчик» аттыг пиво заводу бооп турар. Ында байдал-биле таньжар дээш «Шын» солунуң фотокорреспондентизи Василий Балчий-оол-биле чеде бердивис. Ук бүдүрүлгениң удуртукчузу Уран-оол Алдын-оолович Ондар Москваже сургакчылап чоруй барган болду. Бисти кол бухгалтер Зоя Кыргысовна Тас-оол хүлээп алды. Ол биске завод иштин эргип таньшсын дээш, мастер Татьяна Ивановна Ананинаны кожуп берди. Ооң-биле арага кудуп савалаар цехке кирип келдивис. Ында водка болгаш аржаан, газтыг суглар савалаар тускай станоктар, шимчээр механизм-биле дериттинген ийи система бар болду. Оларның бирээзи водка, өскези аржаан болгаш газтыг суг савалаар болду. Араганы тускай технология езу-гаар кылыр цехте Аида Монгуш деп ол талазы-биле дээди эртемниг специалист ажылдап турар. Тускай улуг доскаарда кылып каан араганы технолог-лаборантылар Т.Я. Кириллова биле Лариса Даржаа улуг кичээңгей биле анализтеп хынаарлар. Түңнел эки болза, савалаар айтышкын бээрлер. Оон-на белен водка труба дамчып, савалаар станоктарже агып эгелээр. Ук станокта Аяна Очур-оол ажылдап, ол-бо кнопок-каларны базып, шилдерже куттунуп турар араганың хөмчөөлин таарыштырар. Шимчээр механизм-биле арага долдунган шилдер оларның аксын дуглаар станокка кээр. Ук станокта Оксана Титова ажылдап, шил аксы дуглаар чымчак материалды таарыш-

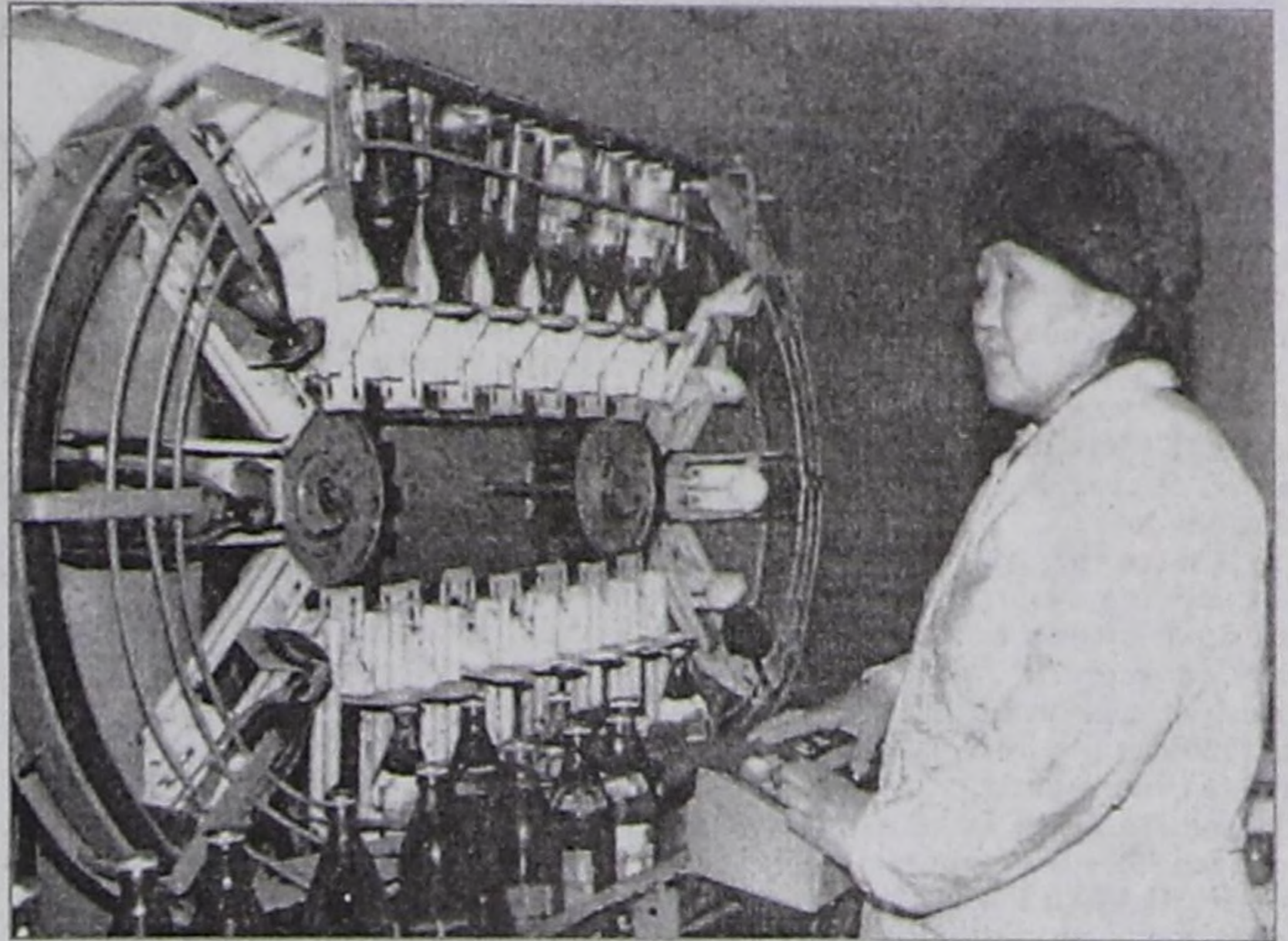
тырып, шилдерниң аксынга ооң канчаар кедирлип турарын хайгаараар. Оон аастары хагдына берген арагалыг шилдер брактаар станокка кээр, аңаа багай хагдынган аастарлыг шилдерни аңгылаар. Эки хагдынган шилдер ол «шылгалданы» эрткеш, этикетка чыпшырар станокка келгеш, чогуур «аттестатты» (этикетканы) чыпшырып алгаш, ам-на «аян-чоруун» доозуп, хааржактар иштинге кээп тургулап алыр.

Ук арага кудар системаның чаңында аржаан, газтыг суглар савалаар система база шак-ла ыңдыг байдал-биле ажылдап турар.

Ук улуг цехтин начальниги — Течитмаа Кунгажаловна Куулар. Мурнакчы ажылдыг хоочун мастер Татьяна Ивановна сөөлгү чылдарда заводтун үзүктел чок ажылдап турарын «акциз складының чөпшээрелиниң хуусаазы төңгени-биле чүгле ийи хүн дургузунда арага бүдүрбейн турарын, ук айтырыг талазы-биле бүдүрүлгениң удуртукчузу Уран-оол Алдын-оолович Ондарның Москваже чорупканын, амдызында чүгле аржаан, газтыг суглар савалап турарын чугаалады. Удавас чөпшээрел болу бээр, арага савалаар механизм соксаал чок ажылдай бээринге бүзүрээр болдулар. Черле ыңчаш оларның бүдүргөн продукциялары Сибирь девискээринде эң шынарлыг бооп турар. Новосибирск хоорайга 2001 чылда болуп эрткен Сибирь ярмарказынга киришкеш, эң шынарлыг аржаан бүдүргөн дээш улуг алдын медальды чаалап алганнар. Ооң мурнунда Барнаулга-даа, Кемерово хоорайга-даа болуп тургулаан ярмаркаларга шак ыңдыг эки түңнелдерни чедип ап турганнар. Оон ыңай чаа удуртукчу У.А. Ондарның кызымаккайы-биле оларның ажылының бүдүрүкчүлүү улам экижээн. Арага аксы дуглаар чаа станокка-даа чедингенер. Мурнунда үш ай-даа иштинде ажыл телевири албайн турган болза, ам ай санында ап турарлар. Харын-даа ажыл телевири база өскөн, кижги бүрүзү адак дээрге, 3-4 муңну ап турар.

Эң эки ажылдап турар ажылчыннарга кымнарны санап болурул дээрге, ук бүдүрүлгеге 25 чыл ажылдаан Нина Очур-оолду, 22 чыл бооп чоруур Л.А. Краеваны, И.Ш. Кууларны канчап мактавас боор. Чаңгыс бүдүрүлгеге ол хире үр ажылдаары оюнчук эвес-ле болгай. Ол хоочуннардан үлегер ап, аныктардан Роза Сундуй-оол, Лена Түлүш, Рано Халмуратова — олар база эки ажылдап турар. Чүдүрүкчү К.В. Монгуш база-ла 20 дугаар чылынче макталдыг ажылдап кирген.

Ук бүдүрүлгениң улуг бухгалтери З.К. Тас-оолдун биске дыңнатканы-биле алырга, ук Кызылдың «Хемчик» аттыг пиво

заводу 2000 чылда 22189 декалитр арага кылыглары бүдүргөн болза, 2001 чылда 49545 декалитрни бүдүргөн, аржаан 2000 чылда 1807 декалитр болган болза, 2001 чылда 2731 декалитр, эзиртпес суksун 2001 чылда 14662 декалитр болган. Ук санфактылардан алгаш көөрге, ук заводтун бүдүрүкчүлүү чылдан чылче өзүп турар. Арага болгаш аржаан, гас-тыг суглар шынары эки болгаш, саарылгаже дүргени-биле кирип турар.

Борис ОНДАР.

ЧУРУКТАРДА: (үстүндө) И.Ш.Куулар; (ийиги чурукта) технолог-лаборант Т.Я.Кириллова; (үшкү чурукта) мастер Т.И.Ананина, ажылчын Л.А.Краева; (дөрткү чурукта) аныяк ажылчын кыстар.

Хереклекчилер ниитилелинде

ТҮҢНӨП ЧУГААЛАШКАШ...

Март 7-де Республиканың хереклекчилер ниитилелин бажынынга эрткен чылдың ажылын түңнөп, моон соңгааргы сорулгалары чугаалашкан, ТР-ниң хереклекчилер кооперацияларының хуралы болган.

Эрткен отчеттук чылда хереклекчилер ниитилели чонга бараан садар ажылын 106 хууга күүсеткен. Үрмөктөп садар талазы-биле эрткен чылдын 130 млн. акшага бараан саттынган. Ниити бараан саарылгазынга Каа-Хем, Чадаана хоорполар, Би-Хем, Эрзин, Бай-Тайга, Чаа-Хөл кожполар улуг үлүг-хуузу кириген. Хереклекчилер ниитилелин үлетпүр комбинады Барыш-Хемчик кожпо, Кур-Чер сельпо, Таңды кожпо, Хандагайты кызыгаарлаттынган харысалгалыг ниитилел көргүзүлгелерин бедиткен.

Ниитиниң чөмөнчилге бүдүрүлгелериниң ажылы чылдан чылче өзүп орар. 2001 чылда оларның орулгазы 11 млн. акша четкен. "Омикс" кызыгаарлаттынган харысалгалыг ниитилелдин Каа-Хем, Таңды, Мөңгүн-Тайга, Би-Хем кожполарының бо талазы-биле көргүзүлгелери бедик.

Ниити хереклекчилер барааннарын бүдүрер талазы-биле план 105 хууга күүсеттинген. Ооң иштинде 4093 тонна хлеб кылыгы, 81 тонна кондитер кылыгы, 164 муң санныг консерва кылыгы болгаш

3,2 млн. акшага чазанылга кылыгы база тудуг материалдары бүдүртүнгөн.

Белеткел конторалары ажылын шуудадып эгелээн 23,4 млн. акшага орулга, 207 хууга өзүлдө чедип алдынган. План 180 хууга күүсеттинген. 272 тонна эт, 76 тонна ногаа, 52 тонна картофель, 12 муң хире кеш, 128 тонна дүк садып алдынган.

Эрткен отчеттук чылда Кызылда 120 квартиралыг бажының тудуу болгаш Өвүр кожунда эрттирилге пунктузуну тудуу ажылгалда кирген. Хереклекчилер ниитилели үндүрүг төлээр талазы-биле хүлээлгезин күүседип, 5 чылдың дургузунда 70 млн. акшага үндүрүгү төлээн.

2002 чылда көдээ садыгы сайзырадыр талазы-биле программаны хүлээп алган.

Хуралдың түңнелинде эки ажылдааннарны шаңнаан. Садыг-саарылга ажылынга Чадаананың хоорпозу (Р.Д. Деге), ниитиниң чөмөнчилге черлериниң талазы-биле Бай-Тайга кожпозу (Ж.О. Аракчаа) бүдүрүлгө ажыл-агыйынга Чаа-Хөл кожпозу (А.Б. Дува-оол), белеткел ажылынга Каа-Хем кожунунуң белеткел конторазы (Г.С. Сункуев) ажыл-агыйны эки башкарып чоруканы дээш Каа-Хем кожпо (Н.Ф. Чернышова) бирги черни алганнар.

Айлаң ДАРЖАА.

Төрүттүнгөн хүнүң-биле

Бистиң дунмавыс Валентина Тюлошова КАЛЗАН чоокта чаа төрүттүнгөн хүнүң демдеглээн. Аът чылында төрүттүнгөн дунмавыс амыдырал-чуртталгага чүткүлдүг, кызымак, уран-шевер кижжи, оол, кызының ынак авазы, өгбүлезиниң бьжыг чөлөнгижжи. Дунмавыс кадькшылы улам экижи болзун, узун назын назылап, чонунуң аразынга экиле чоруур болзун!

Арбын чонун аразынга
Ажы-төлүң өстүрбүшаан,
Аалың ээзи эжизинге
Аялгалыг үнүң-биле
Аян сөзүң сөглөвишаан,
Аяк шайың сөңневишаан,
Ногааларың дээжизин
Нокурзады делгеп салгаш,
Аргыш-даараан хептерини
Ажаанзырап тудуп алгаш,
Чайың чогу кончуг-даа бол,
Чаа хептер даарап кедип,
Чаа чылдар, Шагааларда
Шаңнадып-даа тургулаан сен.
Улуг Валя адың салбайн,
Уран чүүлге кириштишаан,
Угулзалар тыва танцың
Улус чонга сонургат-ла!

Угбаларың мурнундан Мара ТУЛУШ.
Баян-Тала суур. Кызыл кожуну.

ЧЕТТИКПЕЙН МАНАП ТУРАР

Каш чыл бурунгаар Улуг-Хем кожунунуң Арыг-Үзүү ортумаг школазы өрттөнгөн. Акш-төгөрик чедишпес үеде улуг когаралга таварышкан суму уругларын эрги школаның тар класстарына сыңыштыр өөредип эгелээн. Мындыг бергеге таварышкан улус канчаар, чаа школа тудуп бээриниң дугайында дилегни Президентке, Чазакке кириген. А республиканың удуртулгазы оларның дилээн утпайн турган.

Красноярск хоорайда "Остов" кызыгаарлаттынган харысалгалыг эштежилге, удуртукчузу Вейсал Акберов Улуг-Хем кожунунуң Арыг-Бажы сумузу-нуң ортумаг школазын эрткен чылын тудуп дооскаш, ажылгалга кириген. Чазак-чагырга чери оларның ажылын ыңчан эки деп үнелээн. 240 өөреникчиге көрдүнгөн класстарлыг, лабораториялыг болгаш мастерскаялыг чаңгыс кыт школа тудуун ола чазын тудуп эгелээн.

Вейсал Акберова удурткан тудугуларның ажылының шынарлыгын чагыкчы — инвестициялыг тудуг эргелели болгаш сумунуң чону удатпаанда эскерип каан. Ажылы үлегерлиг тудугулар школаның өрт соонда артка спорт залын катап чаарты тудуп бээрин база дилээннер. Школа коллекти-

виниң, уругларның болгаш ада-иелерниң дилээнге тудугулар ойталап шыдавааннар. Спорт залды школаның тудуунга ажылгап турган бедик шынарлыг ак, кызыл тууйбулар-биле даштындан каастап туткан. Бо тууйбуларны болгаш өске-даа тудуг материалдарын Саян артындан сөөртүп турарын маңаа демдеглезе чугула. Олар ажылдарны бедик шынарлыг, көрүштүг кылдыр чорударынга улуг рольду ойнаан.

Бир ай болгаш ажылгалга кирер бо школа республиканың эң чараш ниити-билиг черлериниң бирээзи болур дээрзин ооң даштыкы хевири херечилеп турар. Ажылдың шынарының дугайында чугаалаан-даа херээ чок, ында чүгле бедик мергелжилдиг ажылчынар хаара тутунган. Президент Шериг-оол Ооржак чоокта чаа бо оолдарның ажылы-биле танышкаш, бедик-биле үнелээн. Интернационалчы 60 тудугчу, оларның аразында азербайджаннар, көрейлер, украиннер, орустар болгаш дагестан кижилер бар, боттарының ажылынга кончуг бердиген ажылдап турар. Тудугуларның кол өзээ — Арыг-Үзүүнүң оолдары. Вейсал Акберов Арыг-Бажы сумунуң школазын тудуп турда, бодун езулуг мастерлер кылдыр көргүскен тыва оолдарны

бо тудугта ажылдаары-биле база чалаан. Эп-найралдыг оолдарның аразында чылдагаан чок ажыл шагы үзер чорук чок. Эштежилгениң удуртукчузу тудуг материалдарын сонгаартан сөөртүп турза-даа, оларны бичи-даа үзүктел чок хандырып турар. Материал чоктуң хараазы-биле ажыл түр соксап турган деп чүве турбаан. Акша-шалың үезинде, хүнүнде үнүмүшаан. Тудугчу тыва оолдардан айда шалыңын айтырдым. Оларның эң эвээжиле 3 муң рубльден хөйну ап турарын чугааладылар. Школа тудуун ажылгалга кириериниң хуусаазы чоокшулаан тудум, оолдар орайга чедир ажылдап турарлар. Ынчангаш тудугуларның шалыңы база өзер дээрзин Вейсал Акберов чугаалады.

Сумунуң чамдык чурттакчылары-биле ужурашып, школа тудуунга хамаарыштыр бодалдарын сонургадым. Оларның улуг-бичиизи чокка тудугуларны мактаар болдулар. Чугаалашкан кижилерим-не, оларның иштинде школа директору Зоя Солдуп, интернационалчы тудугуларга болгаш Чазакка өөрүп четтиргенин илередип турдулар. Арыг-үзүүжүлөр чаа, чараш школаның ажылгалга кирерин четтикпейн манап турарлар.

Юрий КӨК-ООЛ.

"ХҮЛҮМЗҮРҮГ ДҮРГЕКТЕРИ"

Март 10-да Улусчу чогаалдыг бажынынга ТР-ниң Садыг болгаш амыдырал хандырылга яамызы, ТР-ниң Эртем болгаш өөредилге черлер херектериниң талазы-биле күрүне комитети, олышкаш Аныктарның республика комитети организаастаан "Хүлүмзүрүг дүргектери" деп конкурс эрткен.

Бо чылдан эгелээш, чыл санында эртер бо конкурса "Бьюти имидж", "Өдүгөн", "Кызыл чурттуг кыс", "Восток", "Челээш", "Эрес" болгаш өске-даа салон-парикмахерскаяларның ажылдакчылары киришкен. Абаканың болгаш Кызылдың көскү мастерлери конкурстуң киржикчилериниң ажылын үнелээн.

Эр улустуң баш дүгүн таарар талазы-биле "Эрес" салонунуң төлээлери тиилээн, "Аныктар стилинге" Лилия Очаковская шылгараан, херээженнерини баш дүгүн таарарына Галина Насырова, "Кежээки каасталгага" Любовь Маңнай-оол, "Хүлүмзүрүг дүргектеринге" Людмила Калинина тиилээн. Тиилекчилерге өртектиг шаңналдарны тывыскаан. Экер болгаш Жанна Сарыларларның танцызы, өскелерниң-даа көргүзүлгелери байырлалды улам сорок кириген.

Бистиң корр.

ТУРА-СОРУКТУУН КӨРГҮСКЕННЕР

Февраль 10-да Кызыл хоорайда Арат шөлүңге "Тибеттиң өңүктери" ниитилели Тибеттиң кыдат эжелелден хосталырынга турсааткан митинг эрттирген.

Ооң киржикчилери Тибеттиң тугун болгаш "Тибеттен холуң ырат", "Панчен ламага хосталга" дээн чижектиг англи дылда бижээн лозундарны тудуп алган тургулаан. Ооң соонда митингиниң киржикчилери болгаш Кызыл хоорайда "Манджуши" шажын ниитилелиниң кежигүннери — 74 кижжи Дегээ дааның кырыңче үнүп, ында саксага Тибеттиң хосталгазын йөрээген бижиктерлиг тукчу-гаштарны аскан. Ол белен эвес аян-чоруктуң эң бичиизи 1 хар 10 айлыг Аян Ондар (ачазы Ийме чурттуг Алик Ондар), эң улуу 65 харлыг кижжи болган. Кайызы-даа бичи-даа могап шылаваан.

Буддист чүдүлгелиглер ук Дегээ дааның кырыңга ыдыктыг саң салгаш, ап чорааны аш-чөмөнүн эң дээжилерин отче каап, бурганнарга өргээн. Оон Ак болгаш Ногаан Даригилерниң мантразын 108-108 катап номчуп, буддист ырлар ырлашкан.

Оон дедир чанып олура, 14 киржикчи орук чок кылын харны сүзүп чорааш, "Чойгонхолинг" хүрээзинге чедип, ында бурганнарга тейлээн. Бо буддист чүдүлгелиглерниң аразында № 5 школаның 2-ги класының өөреникчизи Оля Сарыглар, № 3 школаның бешки класының өөреникчизи Алдынай Иргит өгбелерден дамчып келген чүдүлгезинге ынаан көргүзүп, бергелерге торулбаан. Шынап-ла, буддист чүдүлгелиг чон дыкала тура-сороктуг-дур.

Борис БОРБААНДЫ.

"ШЫН" СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Хей чылдарда кызымаккай, тура-сороктуг ажылдап чораан аргадуржулгалыг дш кылыр специалист, ачавыс, огулус, дунмавыс, акывыс, чээнвис, даайывыс, шаңнал-макталдыг, алдар-аттыг, энерелдиг эргим ынак киживис Александр Дөрбет-оолович Мылдыкты сөөлү орукче үдешкен, моральдыг болгаш материалдыг дузаны чедирген кады ажылдап турган эш-өөрүңге, эмнелгелер, ИХЯ-ның ОШАЧКИ, казначейство ажылдакчыларынга, ТКУ-нуң башкыларынга, Тываның аңгы-аңгы булуңнарындан келген эш-өөрүңге, чаңгысклассчыларынга, чаңгыскурсчуларынга, төрелдеривиске, кудаларывыска, улуг-бичи чонувуска четтиргенивисти "Шын" солунну дамчыштыр илереттивис.

Ада-иези, өг-бүлезин, кады төрээнери, чээннери, төрелдери.

ШЫН

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, Индекс 667000.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Чазаа болгаш "Шын" солун редакциязының коллективи.

Кол редактор Светлана МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ:

К. Сат, Е. Монгуш, Ч. Монгуш, А. Монгуш, С. Хертек, Т. Хертек.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 3-43-34, кол редакторнуң оралакчызы — 3-33-91.

КИЛДИСТЕР:

Ниитилел-политиктиг килдистер — 3-39-15, үлетпүр болгаш медээлер килдистер — 3-34-98, компьютер эрээли — 3-36-82, бухгалтерия — 3-41-16;

Солун келбейн барганда, дараазында телефонче долгаар: 3-14-94.

Солунну "Шын" солун редакциязының компьютер төвүңге өрзөн болгаш чыскааган. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли 2 парлаан ама.

Тираж 6617. Чагыг 27.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 АКБ ОАО Банк "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш массалыг информация чепскетериниң талазы-биле хоойлуужудулгазының чорудулгазынга контроль болгаш бүртүкелниң Тыва девискээр эргелелинге бүртүктеттинген.

Бүртүктеттирген дугаары — Т-00007. ТР-ниң парлалга болгаш информация күркөмитетиниң типографиязынга парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүшпейн барып болур. Айттылган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харылаар.